

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anna Hoflund

Rättstillämpningsavtal – en genväg till effektivare rättegång?

*En rättsvetenskaplig undersökning av att begränsa jura novit curia genom
rättstillämpningsavtal*

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Lotta Maunsbach

Termin för examen: Period 1 VT2022

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	8
1.1 Bakgrund och relevans	8
1.2 Syfte och frågeställningar	10
1.3 Metod och material	10
1.3.1 Metod	10
1.3.2 Material	12
1.4 Avgränsningar	13
1.5 Forskningsläge	15
1.6 Disposition	16
2 CIVILPROCESSENS GRUNDLÄGGANDE VÄRDEN	17
2.1 Rätten till rättvis rättegång	17
2.1.1 Inledning	17
2.1.2 Rättighetens innebörd	17
2.1.3 Begränsningar av rättigheten	19
2.2 Civilprocessens samhälleliga funktioner och målsättningar	21
2.2.1 Inledning	21
2.2.2 Rättsskydd och prejudikatbildning	21
2.2.3 Handlingsdirigering kontra konfliktlösning	23
2.2.4 Målsättningar	25
3 RÄTTSTILLÄMPNINGSAVTAL	27
3.1 Inledning	27
3.2 Vad är ett rättstillämpningsavtal?	27
3.3 Rättstillämpningsavtalets grundläggande problem	29
3.3.1 Rättstillämpningsavtalets karaktär	29
3.3.1.1 Rättstillämpningsavtalet är ett processavtal	29
3.3.1.2 Är processavtal bindande?	30
3.3.2 Inskränkning av jura novit curia	35

4	JURA NOVIT CURIA	37
4.1	Inledning	37
4.2	Domstolens rättstillämpningsmonopol	37
4.3	Principens rättsliga stöd	40
4.4	Dispositionsprincipen – jura novit curias yttre gräns	42
4.4.1	Vad innebär dispositionsprincipen?	42
4.4.2	Gränsdragningen mellan dispositionsprincipen och jura novit curia	44
4.5	Domstolens upplysningar om tillämplig rätt	50
4.5.1	Materiell processledning – domstolens upplysningsplikt	50
4.5.2	Materiell processledning avseende rättsfrågor	51
4.6	Jura novit curias grundproblem	54
4.6.1	Förlegad princip?	54
4.6.2	Utdragen process	55
4.6.3	Övriga rättstillämpning	56
4.6.4	Oklar gränsdragning mellan dispositionsprincipen och jura novit curia	58
4.7	Kritik mot jura novit curia	58
5	EFFEKTER AV RÄTTSTILLÄMPNINGSAVTAL	62
5.1	Inledning	62
5.2	Allmänna anmärkningar	62
5.3	Uteslutningsklausulen	67
5.4	Regelbytesklausulen	70
5.5	Tolkningsklausulen	73
6	SAMMANFATTANDE REFLEKTION	75
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	78
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	87

Summary

Iura novit curia has been an essential part of Swedish procedural law for centuries. The principle dictates that the court shall apply the law while the parties provide the circumstances of the dispute. The number of cases submitted to the courts are increasing and the dispute cases amendable to out-of-court settlement are being postponed due to lack of time. Increased efficiency in the procedure is a necessity. As a result of the lack of time in the ordinary courts of law, the parties have turned to the private courts where the agreement dictates in greater occurrence. Agreements are also a considerable part of the substantive law.

This paper examines if the effectiveness of the court action can increase by permitting adjudication agreements. These agreements are intended to bind the court to a certain adjudication. Adjudication agreements are, as of today, not legally binding due to its procedural character and because it undermines the obligation of the court to apply the law (*iura novit curia*).

An allowance of the adjudication agreements would presume that the principle of *iura novit curia* is limited. Therefore, this paper examines the framework of *iura novit curia* in the purpose of highlighting the problems that can occur while the principle is applied. These problems could motivate a more restrictive approach towards the principle. One of the problems is that the principle can result in surprising adjudication. The principle can also protract the process. Furthermore, the paper conclude that the principle has been criticised in the legal literature.

This paper examines the effects that the adjudication agreements could have for commercial parties and the ordinary court of law if the principle of *iura novit curia* is partly limited. The type of adjudication agreements where the parties identify one of several alternative laws as the only applicable law (the exclusion clause) have predominantly positive effects for the parties and the

court. Adjudication agreements where the parties state that a law that is not applicable on the party relationship shall be applicable (law exchange clause) have predominantly negative effects because it complicates the courts procedure. The so-called interpretation clauses where the parties identify the applicable sources of law would also have predominantly negative effects. The conclusion is that the exclusion clauses could increase the efficiency of the court procedure.

Sammanfattning

Jura novit curia har varit en grundläggande princip i svensk processrätt i århundraden. Enligt principen åligger det domstolen att tillämpa rätten medan parterna ska tillhandahålla de omständigheter som ska ligga till grund för prövningen. Antalet mål som inkommer till domstolarna ökar och de dispositiva tvistemålen skjuts upp i brist av tid. Behovet av att effektivisera handläggningen av målen i domstolarna är större än någonsin. Ett resultat av den resursbrist som finns hos domstolarna är att parterna vänder sig till privata tvistlösningsinstitut där parternas avtal i större utsträckning är vägledande. Parternas avtal utgör även en stor del av den materiella rätten idag.

Förevarande uppsats utreder om domstolsprocessen kan effektiviseras genom att tillåta vissa typer av rättstillämpningsavtal. Dessa avtal syftar till att binda domstolen till en viss typ av rättstillämpning. Som rättsläget ser ut idag är sådana avtal inte bindande på grund av dess processuella karaktär och då de inskränker domstolens absoluta skyldighet att tillämpa rätten (jura novit curia).

Ett tillåtande av rättstillämpningsavtal förutsätter att principen om jura novit curia begränsas. I uppsatsen utreds därför ramarna för jura novit curia och belyser de problem som kan uppstå vid dess tillämpning. Dessa problem kan nämligen ligga till grund för ett mer restriktivt synsätt på principen. Några av de problem som uppmärksammas är att principen kan resultera i överraskande rättstillämpning och utdraget utredningsarbete för domstolen. Vidare konstateras det att principen kritiserats i den juridiska litteraturen.

I uppsatsen utreds vilka effekter rättstillämpningsavtalen skulle kunna få för kommersiella parter och domstolen om jura novit curia delvis begränsas. Rättstillämpningsavtal där parterna utpekar en av flera alternativa rättsregler som tillämplig på deras förhållande (uteslutningsklausul) har övervägande positiva effekter för såväl parter som domstol. Rättstillämpningsavtal där

parterna byter den tillämpliga rättsregeln till en annan otillämplig rättsregel (regelbytesklausul) har övervägande negativa effekter då det komplicerar domstolens arbete. Så kallade tolkningsklausuler där parterna anger tillämpliga tolkningsdata har också övervägande negativa effekter. Uppsatsens slutsats är att uteslutningsklausuler skulle kunna effektivisera domstolsprocessen vilket skulle gynna både parter och domstol.

Förord

I september 2017 började min resa mot juristprogrammet på nätkursen UJIK. Drygt två månader senare fick jag ett samtal från fakulteten som erbjöd mig en plats på juristprogrammet med start vårterminen 2018. Min dröm att bli jurist hade just gått i uppfyllelse. Idag har jag lämnat in mitt sista arbete på juristprogrammet och steget mot att bli jurist är bakom hörnet.

Jag har så mycket som jag är tacksam för.

Mamma Cathis och pappa Dan. För all kärlek och pepp. För att ni vet att jag kan när jag själv tvivlat. Utan ert ovillkorliga stöd hade jag inte klarat mig så här långt. Ni är mina hjältar! Pappa, ett särskilt tack till dig för att du agerat bollplank och bistått med ovärderliga råd under hela utbildningen.

Magnus Svensson som gav mig anställning på juridiska fakulteten. Repan och alla där som gett mig ovärderliga minnen. Nätis och LL för den otroliga samhörigheten och värmen. LL; ert förtroende, era uppmuntrande ord och er närvaro har betytt oändligt mycket. Vardagen kommer inte att vara densamma utan er.

Lotta Maunsbach som med sitt engagemang, sin entusiasm och sin kompetens har väglett mig genom detta examensarbets gång. Tack för alla samtal som fått mig framåt i skrivandet och för dina goda råd.

Lund som initialt kändes så främmande men som nu är mitt andra hem.

Sist men inte minst, min viljekraft. För att jag härdat ut och kämpat på, precis som jag sa att jag skulle göra. Nu börjar resten av livet!

Anna Hoflund

Lund den 24 maj 2022

Förkortningar

Avtalslagen	Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Handelsagenturslagen	Lag (1991:351) om handelsagentur
HD	Högsta domstolen
JT	Juridiskt Tidskrift
Kommissionslagen	Kommissionslag (2009:865)
Köplagen	Köplag (1990:931)
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
Regelbytesklausul	Klausul som utpekar en civilrättslig rättsregel som tillämplig på parternas förhållande trots att annan regel är tillämplig om jura novit curia hade tillämpats

Skadeståndslagen	Skadeståndslag (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
Tolkningsklausul	Klausul där parterna anvisar vilken tolkningsdata domstolen ska använda i sin rättstillämpning
Uteslutningsklausul	Klausul som stadgar att endast en av flera alternativa civilrättsliga rättsregler ska vara tillämplig på parternas förhållande

1 Inledning

1.1 Bakgrund och relevans

I flera vändor under juristprogrammet har jag funderat över forskningsjuristens roll i samhället. Vad bidrar forskningen med egentligen? Efter många interna diskussioner har jag nått min slutsats. Den är till för att utgöra ett skyddsfilt för medborgarna mot statens övermakt. Någon måste ifrågasätta lagens utformning och dess tillämpning för att medborgarna ska kunna erhålla ett gediget skydd mot godtycklig lagstiftning och rättstillämpning. Det är forskningsjuristens uppgift.

Ifrågasättandena handlar i grunden om lagar vars tillämpning inte får det åsyftade resultatet. Det finns även en mening med att ifrågasätta lagreglering eller principer som i och för sig fungerar men som skulle kunna effektiviseras eller förbättras. Det är det sistnämnda som jag tänkte göra i denna uppsats.

Under de senaste åren har måltillströmningen i domstolarna ökat vilket i sin tur ställer krav på en effektiviserad domstolsprocess. Domstolsprocesserna tar allt längre tid och blir alltmer kostsamma. Måltillströmningen förväntas fortsätta öka framöver.¹ Till saken hör att de långa handläggningstiderna riskerar att göra prövningen av de dispositiva tvistemålen mindre rättssäker eftersom domstolarna i mindre utsträckning praktiserar och avgör dispositiva tvistemål. Detta innebär även att domstolarna måste lägga mer tid på att utreda rätten. Domstolsverket har konstaterat att det behövs ytterligare resurser för att kunna upprätthålla rättssäkerhet.² Mot denna bakgrund har jag ställt mig frågan; går det inte att minska resursförbrukningen hos domstolarna genom att effektivisera handläggningen på olika sätt? Effektivitetsåtgärder är dessutom något som lagstiftaren vidtagit i flera reformer.³

¹ Domstolsverkets budgetunderlag, s. 5 och 33.

² Domstolsverkets budgetunderlag, s. 8 f.

³ Se till exempel prop. 1982/83:41 s. 8; prop. 1986/87:89 s. 62; prop. 1999/00:26 s. 1 f.; prop. 2004/05:131 s. 1 f.; prop. 2015/16:39 s. 1 f.

Jura novit curia är en grundpelare i svensk processrätt. Principen ger domstolen monopol på rättstillämpningen och innebär därmed en ovillkorlig skyldighet för domaren att kunna lagen eller veta hur hen letar upp information om lagens innebörd.⁴ Principen har inte ifrågasatts i någon större utsträckning utan har varit en förutsättning för svensk rättstillämpning sedan medeltiden.⁵ Vidare har allt fler parter vänt sig till den privata rättskipningen där parternas avtal i mångt och mycket styr processen.⁶ Parternas möjlighet att styra den statliga civilrättskipningen är nämligen begränsad och rättegångsbalken uttrycker endast stöd för skiljeavtal, prorogations- och derogationsavtal samt avtal om förbud mot att överklaga.⁷ På senare år har principen om jura novit curia kritiserats bland annat för att ge upphov till oförutsebar rättstillämpning.

Förevarande uppsats syftar till att undersöka om den statliga civilrättskipningen kan effektiviseras genom att i större utsträckning tillåta parterna att binda allmän domstol till en viss typ av rättstillämpning. För parterna kan det nämligen finnas flera fördelar med att avtala om rättstillämpningen. Det mest framträdande skälet är att parterna på så sätt kan förutse resultatet av en framtida tvist. Sådana avtal kan även förenkla parternas förberedande arbete inför en tvist eftersom de kan avgränsa sina utredningar.⁸ Som ett led i denna undersökning ska jag även utreda vilka effekter det skulle få att tillåta så kallade rättstillämpningsavtal. Med förevarande uppsats hoppas jag kunna presentera ett alternativt sätt att se på jura novit curia och öppna upp för diskussion kring gamla principer som på grund av dagens utveckling kan behöva revideras.

⁴ Kallenberg (1927) s. 92; Westberg (1988) s. 326 f.

⁵ Ekelöf (1956) s. 166 f.; Croon (2010) s. 276.

⁶ Westberg (2005) s. 347 f.; Westberg (2020) s. 15 f.

⁷ 10 kap. 17a §, 10 kap. 16 §, 49 kap. 2 § rättegångsbalken.

⁸ Maunsbach (2015) s. 388 f.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att utreda om domstolsförfarandet kan effektiviseras genom ett tillåtande av processuella rättstillämpningsavtal som ingåtts innan tvist uppstått. För att uppfylla syftet behöver följande frågeställningar besvaras;

1. Vilka begränsningar finns det för rättstillämpningsavtalets giltighet enligt svensk rätt?
2. Vad innebär principen om *jura novit curia* och vilka problem kan dess tillämpning ge upphov till?
3. Vilka effekter skulle rättstillämpningsavtal kunna få för kommersiella parter och domstolen om *jura novit curia* begränsas?

1.3 Metod och material

1.3.1 Metod

Den förevarande uppsatsen är en rättsvetenskaplig studie. Uppsatsen går inledningsvis ut på att fastställa gällande rätt. Ett fastställande av gällande rätt är nödvändigt för att läsaren ska få en bild av rättsläget eftersom det utgör utgångspunkten för den analys som kommer att göras i kapitel 5. Genom att redogöra för gällande rätt kan de problem som rättsläget kan ge upphov till belysas. Dessa problem är relevanta för den efterföljande analysen eftersom de ligger till grund för en analys *de lege ferenda* i kapitel 5. Analysen kan sägas vara *de lege ferenda* då den utgår från att lösa problem i rättsväsendet som idag framstår som olösta.⁹ Idag är domstolsförfarandet inte effektivt och handläggningstiderna långa. Kan detta lösas genom att tillåta rättstillämpningsavtal? För att fastställa gällande rätt används de traditionella rättskällorna; lag, förarbeten, praxis och den juridiska litteraturen. Rättskällorna kommer att analyseras löpande för att underlätta för läsarens förståelse för ämnet. En sådan metodik har i doktrin kommit att kallas för

⁹ Kleineman m.fl. (2018) s. 36.

rättsdogmatisk.¹⁰ Det kan noteras att uppfattningen om den rättsdogmatiska metoden inte är helt enhetlig i den juridiska litteraturen.¹¹ Eftersom metoden däremot är så pass vedertagen kommer kritiken mot metoden eller diskussionerna kring dess omfattning inte att behandlas närmare.

Rättsdogmatiken kan innehålla både bunden och fri argumentation. Den bundna argumentationen utgår strikt från rättskällorna och gällande rätt. En fri argumentation tar istället avstamp i andra aspekter såsom rimlighetsinriktade rättviseargument. En sådan argumentation kan vidga perspektivet utanför gällande rätt för att hitta ändamålsenliga svar och lösningar på ett problem.¹² I denna uppsats förekommer både fri och bunden argumentation. För att belysa de problem som rättsläget kan ge upphov till kommer en bunden argumentation att användas. En sådan argumentation förekommer i kapitel 4. I kapitel 5 förekommer emellertid en fri argumentation eftersom argumentationen har inslag av rättspolitik.¹³

Uppsatsen utgår från ett parts- och domstolsperspektiv. De parter som avses är kommersiella vilket innebär att hänsyn även måste tas till affärsmässiga överväganden. Med detta avses ekonomiska, taktiska och avtalsrelationella skäl. Domstolsperspektivet innebär att uppsatsen kommer att utreda effekterna med stöd av de värden som är viktiga för domstolen, häribland effektivitet, processekonomi och tillgodoseende av rättsskydd. Det är parts- och domstolsperspektivet som gör att uppsatsen har inslag av rättspolitik argumentation.¹⁴ Vad som avses med effektivitet, processekonomi och rättsskydd kommer att presenteras i avsnitt 2.2.2 och 2.2.4.

För att konkretisera framställningen har jag valt att utgå från tre typer av rättstillämpningsklausuler. Dessa presenteras i avsnitt 3.2. Klausulerna har utformats med utgångspunkt i vanligt förekommande exempelklausuler i den

¹⁰ Kleineman m.fl. (2018) s. 21 och 35 ff.; Sandgren (2021) s. 51 f.

¹¹ Kleineman m.fl. (2018) s. 24 f.; Sandgren (2021) s. 51 ff.

¹² Kleineman m.fl. (2018) s. 28; Jareborg (2004) s. 54.

¹³ Hellner (1975) s. 407.

¹⁴ Sandgren (2021) s. 55 f.

juridiska litteraturen.¹⁵ Rättstillämpningsavtalen kommer att prövas utifrån en idé om att de skulle tillåtas. I kapitel 5 kommer jag att analysera för- och nackdelar med dem och avsluta med ett ställningstagande.

1.3.2 Material

I kapitel 2 behandlas civilprocessens grundvärden. Materialet som ligger till grund för kapitlet är en blandning av förarbeten, Europadomstolens praxis och den juridiska litteraturen. Urvalet av den juridiska litteraturen har baserats på dignitet och argumentationskraft.¹⁶

Processuella rättstillämpningsavtal som sådana har inte diskuterats i förarbeten. I den juridiska litteraturen har framför allt Peter Westberg, Lotta Maunsbach, Bengt Lindell och Lars Heuman diskuterat företeelsen. Det är därmed oundvikligt att samtliga författare förekommer i avsevärd omfattning. Lindells framställning ”Partsautonomins gränser” behandlar parternas dispositionsmöjligheter i förhållande till *jura novit curia*. Boken är relevant i flera avseenden. Framställningen fokuserar emellertid på parternas möjligheter att *inom* ramen för processen disponera över rättstillämpningen. Eftersom denna uppsats utgår från avtal som ingåtts *utom* ramen för processen har jag varit restriktiv med att använda de överväganden som framkommer där.

Principen om *jura novit curia* är en grundbult i svenskt domstolsförfarande. Den som söker en uttömmande och uttrycklig definition av principen i förarbeten och lagtext kommer inte att vara framgångsrik. Principen är emellertid, i brist på uttryckligt stöd i andra rättskällor, uppmärksam i den juridiska litteraturen. Det är därför ofrånkomligt att den juridiska litteraturen utgör majoriteten av materialet vad avser principen om *jura novit curia*. Vad gäller urvalet av den juridiska litteraturen har jag valt att utgå från såväl

¹⁵ Jfr Maunsbach (2015) s. 388 ff.; jfr Heuman (2011/12) s. 342 ff.; jfr Westberg (2020) s. 353 f.

¹⁶ Sandgren (2021) s. 39 f.; Lehrberg (2021) s. 205.

gammalt som nytt material. Detta med anledning av att det är en princip av gammal hävd och det därför är relevant att även läsa äldre litteratur.¹⁷

Det saknas prejudikat som behandlar rättstillämpningsavtal och dess giltighet. De prejudikat som har presenterats i framställningen syftar till att ge läsaren en djupare förståelse av hur rättsläget ser ut och vilka problem som kan uppstå vid rättstillämpningen. I avsnittet om dispositionsprincipen presenteras även ett antal rättsfall om parternas dispositionsmöjligheter inom processen. I uppsatsen förekommer det hänvisningar till tillägg i prejudikat. Tilläggen bör kunna tillmätas samma rättskällevärde som doktrinutlåtanden eftersom det avser det tilläggande justitierådets egen uppfattning.¹⁸

1.4 Avgränsningar

Uppsatsens omfång är begränsat varför ett antal avgränsningar är nödvändiga. Begreppet rättstillämpningsavtal är brett och kan användas för olika typer av avtal. Den aktuella framställningen är avgränsad till de processuella rättstillämpningsavtalen¹⁹ och kommer därför endast att behandla de processuella aspekterna och effekterna av dessa avtal.

Det händer även att materiella avtalsvillkor kallas för rättstillämpningsavtal.²⁰ Sådana rättstillämpningsavtal avser villkor där parterna inom dispositiv rätt frångår lagens ordalydelse till förmån för partsutformade materiella villkor. Dessa avtalsvillkor är bindande för parterna på materiell grund och är även bindande för domstolen när villkoren åberopas som rättsfakta.²¹ Materiella rättstillämpningsavtal kommer inte att behandlas i den förevarande uppsatsen.

I den juridiska litteraturen förekommer det även diskussioner om överenskommelser mellan parterna om rättstillämpningen som vidtas *inom*

¹⁷ Jfr Bernitz m.fl. (2020) s. 204.

¹⁸ Ramberg (2017) s. 779; Ingvarsson (2013) s. 104 f.

¹⁹ Definitionen av processuella rättstillämpningsavtal presenteras i avsnitt 3.2.

²⁰ Westberg (2021) s. 352; jfr Maunsbach (2015) s. 392.

²¹ Se avsnitt 4.2 och däri gjorda hänvisningar rörande den privata normbildningen.

processen.²² Sådana överenskommelser är självfallet relevanta även för förevarande uppsats. Syftet med uppsatsen är emellertid att belysa rättstillämpningsavtal som ingås *utom* processen. Någon djupare analys av överenskommelser inom processen kommer därmed inte att göras.

Eftersom syftet med uppsatsen är att utreda vilka effekter rättstillämpningsavtal skulle kunna få för kommersiella parter är uppsatsen begränsad till de dispositiva tvistemålen. Indispositiva tvistemål och straffprocess kommer inte att behandlas eftersom det finns överväganden bakom dessa bestämmelser som inte gör sig gällande på samma sätt i de dispositiva tvistemålen.

Som framgått av syftet utgår uppsatsen från kommersiella parter. Även mellan kommersiella parter kan det uppstå situationer där parterna inte är jämbördiga. För det fall det förekommer oskäligen avtalsvillkor mellan parterna kan dessa komma att jämkas. Rättstillämpningsvillkor kan till exempel anses oskäligen om ena parten inte haft full insyn i konsekvenserna av ett sådant avtalsvillkor. Oskäligen avtalsvillkor kan angripas med stöd av 3 kap. avtalslagen (1915:218). De bedömningar som ligger bakom tillämpningen av 3 kap. avtalslagen är uteslutande civilrättsliga och kommer därför inte att behandlas i denna uppsats. Jag har emellertid för avsikt att uppmärksamma läsaren på när 3 kap. avtalslagen kan aktualiseras. Någon djupare analys av de avtalsrättsliga avvägningarna kommer däremot inte att förekomma.

Avtalsvillkor kan alltid bli föremål för avtalstolkning. Frågan om avtalstolkning är emellertid inte föremål för utredning i denna uppsats. Uppsatsen utgår därmed från att parterna är eniga om rättstillämpningsavtalets innebörd och avsedda rättsverkan.

²² Jfr Lindell (1988).

I den juridiska litteraturen har det diskuterats om många av de problem som rättstillämpningsavtal kan ge upphov till kan undanröjas genom att omformuleras till ett materiellt villkor.²³ Sådana villkor är bindande för domstolen genom att parterna åberopar innehållet i villkoren som rättsfakta, se 17 kap. 3 § rättegångsbalken. Denna fråga är snarast kopplad till formuleringsteknik men är inte desto mindre relevant. I denna uppsats kommer utgångspunkten emellertid vara processuella rättstillämpningsavtal som på ett eller annat sätt syftar till att begränsa domstolens frihet att döma enligt *jura novit curia*. Uppsatsen kommer alltså inte gå in på hur parterna kan utforma sina avtalsvillkor så att de får materiellt genomslag.

1.5 Forskningsläge

Som ovan nämnts förekommer det förhållandevis lite litteratur rörande begränsningar av *jura novit curia* och rättstillämpningsavtal. Lindells framställning fokuserar på överenskommelser inom processen. Westberg har i ”Konflikt och kontrakt” diskuterat rättstillämpningsavtalets ställning i svensk rätt. Maunsbach har i sin avhandling behandlat processavtals ställning i svensk rätt och häri bland annat utrett rättstillämpningsavtalets verkan.²⁴ I övrigt har båda Christina och Anne Ramberg kommenterat *jura novit curias* roll idag men har i sina artiklar inte involverat rättstillämpningsavtal.²⁵ Adam Croon har bemött den kritik som Christina Ramberg framfört.²⁶ Heuman har diskuterat de effekter som rättstillämpningsavtal skulle kunna ha om de tilläts.²⁷ Utöver detta förekommer det inga ingående diskussioner om begränsande av *jura novit curia* till förmån för rättstillämpningsavtal samt vilka effekter ett sådant begränsande skulle få.

²³ Westberg (2020) s. 358 ff.; Maunsbach (2015) s. 412 f.

²⁴ Maunsbach (2015).

²⁵ C Ramberg (2006) <https://www.advokaten.se/Tidningsnummer/2006/Nr-8-2006-Argang-72/Give-me-the-law-Avskaffa-Jura-novit-curia/>, hämtad 2022-03-27; A Ramberg (2004).

²⁶ Croon (2010).

²⁷ Heuman (2011/12).

1.6 Disposition

Uppsatsen kommer att inledas med en genomgång av civilprocessens funktioner och grundläggande värden. Detta för att ge läsaren en bild av vilka avvägningar som ligger till grund för rättegångsbalkens utformning och tillämpning. Dessa funktioner och värden är dessutom relevanta för presentationen av effekterna av rättstillämpningsavtal. Det är även nödvändigt att läsaren introduceras för rätten till rättvis rättegång redan i ett tidigt skede då denna rättighet utgör ramen för hela domstolsväsendet och därmed är något som domstolarna alltid måste beakta. Ett tillåtande av rättstillämpningsavtal utgör dessutom en begränsning av rätten till domstolsprövning. Rättigheten måste därför redovisas.

Därefter kommer uppsatsen att behandla rättstillämpningsavtal och vilka begränsningar det finns för dessas giltighet. Detta presenteras eftersom det utgör avstampet för analysen i kapitel 5. I kapitel 4 kommer jag att behandla principen om *jura novit curia*. Principens innebörd och omfattning kommer att presenteras. Därutöver kommer jag att redogöra för de problemställningar principen kan ge upphov till. Här redovisas bland annat den materiella processledningen som är relevant eftersom den utgör ett led i domstolens rättstillämpning. Problemställningarna ligger till grund för varför principen kan behöva begränsas. Detta kapitel redovisar även den kritik som framförts mot principens tillämpning.

I det näst sista kapitlet, kapitel 5, kommer jag att analysera vilka effekter olika typer av rättstillämpningsavtal skulle komma att få om *jura novit curia* begränsades. Uppsatsen avrundas i kapitel 6 med en sammanfattande reflektion.

2 Civilprocessens grundläggande värden

2.1 Rätten till rättvis rättegång

2.1.1 Inledning

Den svenska civilprocessen vilar på de grundläggande fri- och rättigheterna som finns stadgade i svensk grundlag och i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Domstolarna måste alltså, i sitt uppdrag som rättskipare, förhålla sig till dessa. I kommande avsnitt kommer rätten till rättvis rättegång i artikel 6 (1) Europakonventionen att behandlas. Detta med anledning av att det är ytterst denna rättighet som domstolarna måste hålla sig inom eftersom konventionen gäller som lag i Sverige, se lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. 2010 infördes även en bestämmelse om rätt till rättvis rättegång i 2 kap. 11 § regeringsformen. Bestämmelsen utgör i stora drag en betoning och förstärkning av skyddet i artikel 6 Europakonventionen.²⁸ Med anledning av de stora likheterna mellan å ena sidan artikel 6 (1) Europakonventionen och å andra sidan 2 kap. 11 § regeringsformen, kommer denna framställning att begränsas till artikel 6 (1) Europakonventionen.

2.1.2 Rättighetens innebörd

Rätten till rättvis rättegång är en grundläggande rättighet som bland annat återfinnes i artikel 6 (1) Europakonventionen. I Sverige har Europakonventionen en konstitutionell status vilket innebär att lag eller annan föreskrift inte får utfärdas i strid mot konventionen, 2 kap. 19 § regeringsformen. Svenska domstolar är förhindrade att tillämpa svensk rätt

²⁸ Maunsbach (2015) s. 84; jfr prop. 2009/10:80 s. 158 ff.; jfr SOU 2008:125 s. 425 ff.

om den strider mot Europakonventionen.²⁹ Syftet med Europakonventionen är att garantera att var och en i de konventionsslutande staterna tillgodoses grundläggande rättigheter och friheter, artikel 1 Europakonventionen. Skyddet för de grundläggande rättigheterna och friheterna får inte bli illusoriska utan måste tillgodoses så att de får praktisk och effektiv verkan.³⁰

Rätten till rättvis rättegång garanterar var och en att få sin tvist rättsligt prövad av en oberoende och opartisk domstol som inrättats enligt lag. Förfarandet ska vara rättvist (eng. *fair hearing* eller *fair trial*) och rättegången ska hållas inom skälig tid. Den avgörande tidpunkten för när tiden inleds är när talan väcks. När det finns en slutlig dom är rättegången avslutad.³¹ Det är alltså tiden mellan dessa två tidpunkter som avgör om rättegången skett inom skälig tid. Kravet på rättvist förfarande innebär att de grundläggande principerna i civilprocessen måste iakttas. Dessa grundläggande principer är bland annat muntlighetsprincipen, offentlighetsprincipen, parternas likställdhet inför domstolen och kontradiktionsprincipen.³² Domstolen ska grunda sin bedömning på nationella rättsregler och domen ska motiveras genom domskäl.³³ Processen måste även ha en ordning som är transparent. Parterna ska veta vilka frågor som prövas och ha möjlighet att bidra med synpunkter. Domen får med andra ord inte komma som en överraskning för parterna.³⁴ Bedömningen av om rättegången är rättvis ska göras mot bakgrund av rättegången i sin helhet.³⁵

Rätten till rättvis rättegång i artikel 6 (1) Europakonventionen är tillämplig på alla tvister som rör civila rättigheter och skyldigheter mellan enskilda. Enskilda omfattar såväl fysiska som juridiska personer. Den aktuella tvisten

²⁹ Se bland annat HD:s uttalande i NJA 2012 s. 1038 p. 14.

³⁰ *Artico mot Italien*, dom den 13 maj 1980 p. 33; van Dijk m.fl. (2018) s. 542.

³¹ van Dijk m.fl. (2018) s. 589 och 591; *Scopelliti mot Italien*, dom den 23 november 1993 p. 18; Danelius (2015) s. 321.

³² van Dijk m.fl. (2018) s. 561 ff.; Danelius (2015) s. 259 ff.; *Kraska mot Schweiz*, dom den 19 april 1993.

³³ *Guðmundur Andri Ástráðsson mot Island*, dom den 1 december 2020 p. 219, van Dijk m.fl. (2018) s. 580; Danelius (2015) s. 313.

³⁴ Danelius (2015) s. 261 f.

³⁵ *Dikme mot Turkiet*, dom den 11 juli 2000 p. 109.

ska vara reell och seriös och vila på rimliga grunder. Däremot krävs det inte att anspråket är välgrundat. Vidare ska de civila rättigheterna och skyldigheterna som prövas ha sin grund i den nationella rätten.³⁶

Artikel 6 (1) Europakonventionen omfattar även rätten till domstolsprövning vilket Europadomstolen konstaterade i det så kallade *Golder*-målet.³⁷ Rätten till rättvis rättegång kan inte upprätthållas utan att individerna säkras en rätt till domstolsprövning. Rätten till domstolsprövning är även enligt Europadomstolen en nödvändig del i upprätthållandet av rättsstatsprincipen (eng. *the rule of law*). För att rätten till domstolsprövning ska anses vara uppfylld krävs det att de enskilda kan få sina anspråk prövade av en domare. Vidare krävs det att individerna inte utsätts för rättsvägran (eng. *denial of justice*).³⁸

2.1.3 Begränsningar av rättigheten

Rätten till domstolsprövning är inte absolut utan kan i vissa fall inskränkas om det tjänar ett legitimt syfte och står i rimlig proportion till ändamålet med inskränkningen. Enligt Europadomstolen är rätten till domstolsprövning av sådan beskaffenhet att konventionsstaterna kan ges ett så kallat *margin of appreciation* att göra avståenden från rätten. Doktrinen om *margin of appreciation* ger varje konventionsstat en möjlighet att anpassa tillämpningen och implementeringen av konventionsbestämmelserna så att de stämmer överens med nationell lag och förhållandena i staten.³⁹ Avståenden kan nämligen vara nödvändiga med hänsyn till konventionsstaternas resurser och andra behov i samhället.⁴⁰

För att en begränsning ska anses vara tillåten krävs det, utöver kraven på legitimt syfte som står i proportion till ändamålet, att begränsningarna inte

³⁶ Danelius (2015) s. 162.

³⁷ *Golder mot Förenade konungariket*, dom den 21 februari 1975.

³⁸ *Golder mot Förenade konungariket*, dom den 21 februari 1975 p. 34–35.

³⁹ van Dijk m.fl. (2018) s. 327 och däri gjorda hänvisningar.

⁴⁰ *Ashingdane mot Förenade konungariket*, dom den 28 maj 1985 p. 57.

går så långt att de urholkar det centrala innehållet i artikeln.⁴¹ I Europadomstolens praxis har en begränsning av artikel 6 (1) Europakonventionen ansetts vara legitim och proportionerlig när syftet varit att förhindra överbelastning av domstolarna.⁴² Begränsningen får inte göras på godtyckliga grunder.⁴³

Vid en begränsning av artikel 6 (1) Europakonventionen måste även följande krav beaktas. Avståendet från rätten till domstolsprövning måste vara frivilligt.⁴⁴ Ett avtal som är giltigt och som har ingåtts på frivilliga grunder bör uppfylla kravet. Avståendet måste också vara otvetydigt.⁴⁵ Vidare ställs det krav på att avståendet inte strider mot något viktigt allmänt intresse.⁴⁶ Bedömningen av om avståendet strider mot ett allmänt intresse ska göras i varje enskilt fall.

Vad gäller avståenden från rätten till domstolsprövning genom ett processuellt avtal som ingåtts innan processen inletts förekommer det ingen konventionspraxis som är vägledande. Däremot är det upp till varje konventionsstat att bestämma i vilken utsträckning processavtal ska tillåtas, givetvis under förutsättning att den konkreta överenskommelsen inte står i strid mot artikeln.⁴⁷ Detta följer av doktrinen om *margin of appreciation*.

Avståenden från rätten till domstolsprövning kan avse hela eller delar av domstolsprövningen. Överenskommelser som innebär att parterna avtalar bort rätten att få sin sak prövad i allmän domstol, till förmån för ett alternativt tvistelösningsförfarande utgör ett helt avstående från rätten till domstolsprövning. Ett exempel på ett giltigt helt avstående är skiljeförfarandet.⁴⁸ Delvisa avståenden syftar till överenskommelser där

⁴¹ *Ashingdane mot Förenade konungariket*, dom den 28 maj 1985; Danelius (2015) s. 183.

⁴² *Brualla Gómes de la Torre mot Spanien*, dom den 19 december 1997 p. 36.

⁴³ *Tolstoy Miloslavsky mot Förenade konungariket*, dom den 13 juli 1995 p. 61.

⁴⁴ *Deweer mot Belgien*, dom den 27 februari 1980 p. 49.

⁴⁵ *Neumeister mot Österrike*, dom den 7 maj 1974.

⁴⁶ *Håkansson och Sturesson mot Sverige*, dom den 21 februari 1990 p. 66.

⁴⁷ Maunsbach (2015) s. 107.

⁴⁸ Maunsbach (2015) s. 137 f.; *Souvaniemi mot Finland*, beslut den 23 februari 1999; *Transado-Transportes Fluviais do Sado mot Portugal*, beslut den 16 december 2003.

parterna endast avstår från någon del av rätten till domstolsprövning. Det kan röra sig om överenskommelser där parterna reglerar hur domstolsförfarandet ska gå till, till exempel reglering av rättstillämpningen.⁴⁹

2.2 Civilprocessens samhälleliga funktioner och målsättningar

2.2.1 Inledning

Som konstaterats utgör rätten till rättvis rättegång och domstolsprövning en viktig beståndsdel i civilprocessen. Även civilprocessens funktioner och målsättningar är grundläggande för förståelsen av rättegångsbalkens utformning och tillämpning. Kommande avsnitt syftar till att ge läsaren en förståelse av vilka funktioner och målsättningar som civilprocessen har ansetts ha eller rättare sagt, är ämnad ha.⁵⁰

Följande redogörelse kommer inte att problematisera civilprocessens funktioner i någon större utsträckning eftersom det faller utanför uppsatsens syfte.⁵¹ Syftet med detta avsnitt är snarare att ge läsaren en inblick i vilka bakomliggande idéer som kan spela in vid bedömningen av exempelvis parternas dispositionsmöjligheter.⁵² Dessa är nämligen relevanta för de slutsatser som ska dras rörande rättstillämpningsavtal.

2.2.2 Rättsskydd och prejudikatbildning

En övergripande och viktig funktion i civilprocessen är att garantera att var och en kan få sina rättsliga anspråk prövade i ett rättsligt förfarande som tillhandahålls av rättsstaten. Detta har i den juridiska litteraturen kallats för rättsskyddsprincipen.⁵³ Rättsskyddsprincipen kan enligt Torbjörn Andersson

⁴⁹ Westberg (2020) s. 77; jfr Maunsbach (2015) s. 305.

⁵⁰ Jfr SOU 1994:99 del A s. 40 f.

⁵¹ För ingående diskussioner se Andersson (1997) kapitel 5; Ekelöf m.fl. (2016) s. 13 ff.; Westberg (2021) s. 56 ff.

⁵² Jfr Maunsbach (2015) s. 75.

⁵³ Maunsbach (2015) s. 81.

förstås på tre sätt. Ett sätt att se på rättsskyddsprincipen är att civilprocessens syfte är att fastställa rättsläget mellan parterna och sedan döma till fördel för den som har rätt enligt den objektiva materiella rätten. Ett sådant synsätt förekommer framför allt i äldre doktrin.⁵⁴ Rättsskyddsprincipen kan även förstås som att det är domstolarnas roll att i så stor utsträckning som möjligt se till att det avkunnas materiellt riktiga domar. Däremot kan det inte anses vara domstolarnas överordnade roll att tillgodose individuellt rättsskydd.⁵⁵ Rättsskyddsprincipen har även ansetts innebära att domstolen ska eftersträva materiellt riktiga domar men på parternas villkor.⁵⁶

Maunsbach delar in rättsskyddsprincipen i två delar, det materiella rättsskyddet och det processuella rättsskyddet. Det processuella rättsskyddet innefattar de enskildas skydd mot statens övermakt. Här avses alltså rätten att få sina anspråk mot staten prövade.⁵⁷ Genom materiellt rättsskydd ges de enskilda skydd för sina materiella rättigheter. Här är det relevant att nämna att parterna, genom sin avtalsfrihet, äger disponera över den materiella rätten.⁵⁸ Vad som är materiellt riktigt blir därför avhängigt parternas avtal. Även i förarbeten konstateras att rättskipningens uppgift är att pröva och fastställa vad som är rätt i det enskilda fallet enligt de materiella reglerna.⁵⁹

Utöver rättsskyddsprincipen är även civilprocessens prejudicerande roll av grundläggande betydelse. Genom den dömande verksamheten har civilprocessen en rättsklargörande funktion. Det är domstolens uppgift att tolka lagen och ge vägledning om oklarheter i lagtext. Denna funktion har ansetts vara hotad till följd av den privatiserade tvistlösningen.⁶⁰

⁵⁴ Andersson (1997) s. 228; Kallenberg (1923) s. 12; Olivecrona (1960) s. 379 ff.

⁵⁵ Andersson (1997) s. 228 f.; Kallenberg (1918) s. 864.

⁵⁶ Andersson (1997) s. 229; Lindell (1988) s. 84 f.

⁵⁷ Maunsbach (2015) s. 99; Lindblom (2000) s. 60 f.

⁵⁸ Maunsbach (2015) s. 99; Andersson (1997) s. 209; Westberg (2021) s. 61.

⁵⁹ Prop. 1931:80 s. 4; SOU 1982:26 s. 102 f.

⁶⁰ Maunsbach (2015) s. 79 f.; Lindblom (2006) s. 111 f.

2.2.3 Handlingsdirigering kontra konfliktlösning

Vid sidan av rättsskyddsfunktionen har det förekommit en rättsvetenskaplig diskussion om civilprocessen har en handlingsdirigerande eller konfliktlösande funktion.⁶¹ Diskussionen utgår i huvudsak från civilprocessens önskvärda funktioner snarare än faktiskt empiriskt underbyggda sådana.⁶²

Den handlingsdirigerande funktionen innebär att domstolens främsta uppgift är att se till att medborgarna följer och tillämpar lagen. På detta sätt kan ändamålet med lagen upprätthållas. För att medborgarna ska följa lagen krävs det att de oönskade beteendemönstren sanktioneras med hjälp av domstolarna. Genom sanktionerna motiveras medborgarna att inte agera rättsstridigt.⁶³ Per Olof Ekelöf anser emellertid att det är samhällsmoralen som får medborgarna att följa lagarna, inte risken för att bli sanktionerad eller straffad. Ekelöf menar att det även är med denna tanke som vår rättsordning är utformad.⁶⁴ Den handlingsdirigerande domstolens roll är alltså, sammanfattningsvis, att se till att de materiella reglerna får genomslagskraft i samhället.⁶⁵

En annan uppfattning om civilprocessens funktioner är att den ska lösa konflikter, den så kallade konfliktlösningsfunktionen. Det är alltså domstolens huvudsakliga uppgift att så fort som möjligt lösa den konflikt som uppstått mellan parterna. Vad detta rent faktiskt innefattar är oklart och omdiskuterat. Lindell och Ekelöf beskriver konfliktlösningsfunktionen som en funktion där det är mindre relevant att utreda vad det faktiska rättsläget är och mer relevant att se till att parterna möts i en överenskommelse som de båda känner sig nöjda med.⁶⁶ Den grundläggande tanken med konfliktlösning

⁶¹ Ekelöf m.fl. (2016) s. 27; Maunsbach (2015) s. 74 f.; Westberg (2021) s. 61.

⁶² Westberg (2021) s. 60 f.; jfr Andersson (1997) s. 205.

⁶³ Ekelöf m.fl. (2016) s. 16 ff.; Olivecrona (1966) s. 109; Ekelöf (1981) s. 111; Maunsbach (2015) s. 75 f.; Lindell (1988) s. 88; Westberg (2021) s. 71.

⁶⁴ Ekelöf m.fl. (2016) s. 14.

⁶⁵ Ekelöf m.fl. (2016) s. 20; Andersson (1997) s. 220.

⁶⁶ Ekelöf (1977) s. 395 f.; Lindell (1988) s. 94 f.

skulle således vara att nå rättsfrid, dels i samhället, dels parterna emellan.⁶⁷ Westberg anför emellertid att konfliktlösningsfunktionen utgår från "[...] att en domstol juridiskt sett avvecklar den enskilda konflikten genom att berätta vem av de tvistande parterna som har juridiskt rätt eller vem som har fel".⁶⁸ Som jag tolkar Westberg är det alltså av vikt att konflikten löses utifrån det faktiska rättsläget. Även Maunsbach tycks instämma i denna uppfattning men hon framhåller även att det saknar större relevans hur tvisten löses och att konflikten därmed kan lösas genom andra former som inte utgår från en rättslig prövning såsom singlande av slant eller medling. Det viktiga, enligt Maunsbach, är att parterna når en överenskommelse som de är beredda att följa.⁶⁹

Ekelöf är av uppfattningen att domstolarnas huvudsakliga uppgift är att se till att materiell lag tillämpas och efterföljs, det vill säga att domstolen är handlingsdirigerande. Lindell menar däremot att Ekelöfs synsätt är föråldrat och att dagens rättegångsbalk antyder att den huvudsakliga funktionen idag är konfliktlösnings. Detta stödjer han framför allt på domstolens uppgift att verka för en förlikning och dispositionsprincipen.⁷⁰ Maunsbach är en av dem som anser att civilprocessen har inslag av båda funktionerna och att båda funktionerna krävs för att de materiella reglerna ska få genomslag i samhället.⁷¹ Även i förarbeten framhålls vikten av båda funktionerna.⁷²

Min bedömning av funktionerna är följande. Enligt mig är båda funktionerna närvarande i rättsväsendet men i olika skeden av processen och beroende på vilka rättsområden det rör sig om. Domstolarnas handlingsdirigerande roll är av stor vikt ur preventiv hänsyn och för att se till att upprätta ordning i samhället.⁷³ Detta blir framför allt viktigt när det handlar om indispositiva frågor och straffrätten. Vad gäller de dispositiva frågorna, det vill säga

⁶⁷ Lindell (1988) s. 94; Andersson (1997) s. 224 f.

⁶⁸ Westberg (2021) s. 61 f.

⁶⁹ Maunsbach (2015) s. 75 f.

⁷⁰ Lindell (2021) s. 36.

⁷¹ Maunsbach (2015) s. 76.

⁷² SOU 1994:99 Del A s. 40 f.

⁷³ Se även Maunsbach (2015) s. 76.

dispositiv rätt, blir den handlingsdirigerande rollen mindre framträdande. Parterna har här möjlighet att frångå de dispositiva lagarna genom avtal. Vad som är materiellt riktigt enligt den objektiva rätten blir enligt min mening mindre relevant när parterna har möjlighet att frångå lagen. Domstolen måste därför ta hänsyn till parternas önskan, snarare än att endast utgå från lagens ordalydelse. Det handlar inte om att ha rätt utan att få rätt. Domstolens roll är med andra ord att hjälpa parterna lösa deras tvist så att parterna kommer överens. Om man ser till den förlikningsverksamhet som domstolarna har, tycks även en konfliktlösningsinriktad roll vara mest framträdande. I förlikningssamtalen är ju syftet att lösa konflikten, utan att behöva gå in på den materiella prövningen.

Min uppfattning om civilprocessens funktion utgör givetvis utgångspunkten för den förevarande uppsatsen. Naturligtvis kan analysen få ett annat utfall om man utgår från en annan uppfattning, till exempel den handlingsdirigerande funktionen.

2.2.4 Målsättningar

Som ovan konstaterats måste civilrättskipningen uppfylla de krav som Europakonventionen ställer upp. Civilrättskipningen har även flera målsättningar. Två av de viktigaste och mest grundläggande målsättningarna är att processen är rättssäker och förutsebar. Processen ska även vara effektiv, flexibel och processekonomisk.⁷⁴

Rättegångsbalken har reformerats i flera omgångar och då har dessa målsättningar varit grundläggande. Reformeringarna har i huvudsak syftat till att förenkla och effektivisera domstolsförfarandet för såväl parter som domstol. Ambitionen har varit att i så stor utsträckning som möjligt anpassa processen på ett sätt som gör att det är möjligt att ta hänsyn till förhållandena

⁷⁴ Prop. 1986/87:89 s. 64 f.; prop. 2004/05:131 s. 78; prop. 2020/21:214 s. 7; Lindell (2021) s. 27 f.

i de enskilda målen.⁷⁵ Det finns med andra ord en genomgående vilja hos lagstiftaren att se till att rättegångsbalken i största möjliga mån är anpassad till de behov som finns i varje enskilt fall. Det verkar även finnas en strävan efter att kontinuerligt anpassa processen efter hur behoven i samhället förändras. Det är denna strävan som har varit avstamp för denna uppsats.

Effektivitetsbegreppet är centralt för denna framställning. Det är därför av vikt att begreppet definieras. Med en effektiv rättegång avser jag följande. En effektiv rättegång karakteriseras av att domstolsförfarandet är koncentrerat och inte föranleder onödiga kostnader för såväl staten som parterna. Den ska med andra ord vara processekonomisk och tidseffektiv. Förutsebarhet är också en förutsättning för ett effektivt domstolsförfarande. Genom att parterna kan förutse hur processen kommer att gå till, kan de förbereda och utforma sin talan på ett ändamålsenligt sätt, jfr 42 kap. 2 § rättegångsbalken. En effektiv rättegång ska även vara flexibel och anpassas efter varje tvists behov. Vidare är rättssäkerhet utmärkande för en effektiv rättegång. Användningen av begreppet effektivitet kommer i denna framställning att utgå från ovan definition.

⁷⁵ Prop. 1986/87:89 s. s. 1 och 64; prop. 1999/00:26 s. 1 f.; prop. 2004/05:131 s. 78; prop. 2015/16:39 s. 1; prop. 2020/21:214 s. 1.

3 Rättstillämpningsavtal

3.1 Inledning

Detta kapitel behandlar rättstillämpningsavtalet och syftar till att ge läsaren en bild av författarens definition av rättstillämpningsavtal och vilka hinder det finns för rättstillämpningsavtalets giltighet idag.

3.2 Vad är ett rättstillämpningsavtal?

Inom ramen för dispositiv rätt äger parterna frångå lagens bestämmelser i sina avtal. I den mån parterna inte finner lagen lämplig för deras avtalsförhållande kan de alltså avtala om andra regler, se till exempel 3 § köplagen (1990:931), 1 kap. 1 § skadeståndslagen (1972:207) och 2 § st. 2 kommissionslagen (2009:865). Dessa avtalsvillkor gäller för parterna på civilrättslig grund och är bindande dem emellan genom den grundläggande principen om avtalsfrihet. Det är emellertid inte dessa typer av materiella avtalsregleringar som är föremål för denna uppsats.⁷⁶

Uppsatsen kommer att behandla avtalsvillkor som gäller för parterna på processrättslig grund och därmed syftar till att binda domstolen. Mer specifikt handlar det om villkor som försöker binda domstolen till en viss typ av rättstillämpning. Detta kan till exempel ske genom anvisningar om att endast en viss civilrättslig rättsregel är tillämplig eller genom anvisningar om tolkningen av en rättsregel.⁷⁷ Som jag nämnt i avsnitt 1.3.1 kommer jag att utgå från tre typer av rättstillämpningsavtal i denna framställning. Dessa presenteras nedan.

Ett av de rättstillämpningsavtal som kommer att behandlas är villkor som stadgar att domstolen endast får tillämpa en av flera alternativt tillämpliga

⁷⁶ Se avsnitt 1.4.

⁷⁷ Westberg (2020) s. 353 f.; Heuman (2011/12) s. 336; Maunsbach (2015) s. 387 ff.

civilrättsliga rättsregler på parternas tvist (uteslutningsklausulen).⁷⁸ Det kan röra sig om att parterna till exempel föreskriver att *lex generalis* ska tillämpas istället för *lex specialis* eller att domstolen endast ska utgå från allmänna kontraktsrättsliga principer.

Rättstillämpningsavtal som anger att domstolen ska tillämpa en rättsregel som avviker från den rättsregel som hade tillämpats om avtalet inte hade ingåtts behandlas också (regelbytesklausulen). Exempel härav är att parterna binder domstolen till att tillämpa en obsolet rättsregel eller att parterna avtalar om att domstolen endast får tillämpa lagen (1991:351) om handelsagentur (handelsagenturslagen) trots att det är kommissionslagen som är tillämplig.⁷⁹ Rättstillämpningsavtalet utpekar med andra ord en rättsregel som inte hade tillämpats om domstolen hade utövat principen om *jura novit curia*. Skillnaden mellan regelbytesklausulen och uteslutningsklausulen är alltså att uteslutningsklausulen endast begränsar domstolens prövning till en av flera tillämpliga regler medan regelbytesklausulen utpekar en rättsregel som inte hade tillämpats utan klausulen.

Den sista typen av rättstillämpningsavtal som kommer att diskuteras är villkor där parterna anvisar vilken tolkningsdata, även kallat rättstillämpningsfakta, domstolen ska använda i sin rättstillämpning (tolkningsklausulen). Det kan till exempel röra sig om avtalsvillkor där parterna utser minoritetens ståndpunkt i ett prejudikat som bindande eller att endast en rättsvetares åsikt ska ligga till grund för bedömningen.⁸⁰

Det är alltså denna definition av rättstillämpningsavtal som den aktuella uppsatsen utgår från. Gemensamt för alla dessa avtal är att de riktar sig mot domstolen och därmed inte utgör sådana materiella avtalsvillkor som parterna äger disponera över enligt dispositiv rätt. Det finns emellertid några

⁷⁸ Jfr Heuman (2011/12) s. 342.

⁷⁹ Jfr Heuman (2011/12) s. 343 f.

⁸⁰ Jfr Maunsbach (2015) s. 396.

grundläggande problem som utgör hinder för rättstillämpningsavtalets verkan idag. Dessa kommer att presenteras i det följande.

3.3 Rättstillämpningsavtalets grundläggande problem

3.3.1 Rättstillämpningsavtalets karaktär

3.3.1.1 Rättstillämpningsavtalet är ett processavtal

För att reglera mellanhavanden på ett förutsebart sätt kan parterna ingå avtal. Genom avtalet förbinder sig parterna att hålla sina löften och tillsammans nå det gemensamma målet med överenskommelsen. Avtalet är med andra ord ett rättsligt förbindande samarbete där avtalet blir ett verktyg för de olika samverkansformerna. Med hjälp av avtalet kan parterna bland annat reglera handlingsföreskrifter som begränsar eller vidgar parternas handlingsutrymme.⁸¹

En typ av avtal som begränsar eller vidgar parternas handlingsutrymme är de processuella avtalen (fortsättningsvis processavtal). I takt med att domstolsprocesserna blir allt längre och kostsamma kan det finnas ett incitament hos parterna att reglera de dispositioner som parterna får vidta i en framtida process. Ett processavtal kan därutöver bidra till att processen blir mer förutsebar för parterna.⁸² Det finns däremot ingen vedertagen definition av processavtal.⁸³ I den juridiska litteraturen tycks det däremot råda samstämmighet rörande att processavtal avser avtalsvillkor där parterna på något sätt försöker disponera över processuella frågor. Avtalsvillkoret får med andra ord betydelse när tvist uppstår.⁸⁴ Exempel på typiska processavtal är villkor om tvistlösningsform och villkor om förfaranderegler inför domstolen.

⁸¹ Adlercreutz m.fl. (2016) s. 19; jfr Taxell (1976) s. 455.

⁸² Jfr Maunsbach (2015) s. 118.

⁸³ Westberg (2020) s. 69; Samuelsson (2016/17) s. 470 not 2.

⁸⁴ Jfr Westberg (2020) s. 69 f.; jfr Maunsbach (2015) s. 62 f.; Samuelsson (2016/17) s. 470; jfr Lindell (1988) s. 120.

Som påtalats i avsnitt 3.2 utgår uppsatsen från processuella rättstillämpningsavtal som syftar till att binda domstolen till en viss typ av rättstillämpning. Eftersom avtalet syftar till att disponera över domstolens rättstillämpning får avtalet verkningar i rättegången. Rättstillämpningsavtalet kan därmed klassificeras som ett processavtal.

3.3.1.2 Är processavtal bindande?

Inom den materiella rättens ramar äger parterna, som ovan nämnts, disponera över civilrättsliga dispositiva spörsmål i sina avtal. Parternas dispositionsutrymme för processuella spörsmål är emellertid mindre. Även om parterna avsett att avtalet ska få vissa effekter i domstolsförfarandet är det inte samma sak som att de rent faktiskt får dessa verkningar.

Rättegångsbalken saknar ett generellt stadgande om processavtals giltighet. Däremot förekommer det bestämmelser som tillåter vissa typer av processavtal.⁸⁵ Enligt 10 kap. 16 § rättegångsbalken får parterna avtala om vilken domstol som ska vara behörig vid tvist (även kallat prorogationsavtal). 10 kap. 17 a § rättegångsbalken föreskriver en rätt för parterna att ingå skiljeavtal. I 49 kap. 2 § rättegångsbalken stadgas att parterna får avtala om överklagandeförbud. Det finns alltså inget hinder mot att domstolen ger dessa avtal rättsverkan, såtillvida avtalet inte är ogiltigt på annan grund.⁸⁶

Frågan är då vad som gäller för processavtal som saknar lagstöd. Som konstaterats förekommer det inget generellt stadgande om processavtals giltighet i rättegångsbalken. I förarbetena till rättegångsbalken finns det emellertid uttalanden som ger vägledning avseende synen på processavtal. Lagrådet konstaterade i prop. 1942:5 att "[...] avtal i processuella frågor över huvud taget anses vara ogiltiga, om ej motsatsen uttryckligen stadgas."⁸⁷ Motiveringen till uttalandet var att det var den då härskande uppfattningen.

⁸⁵ Jfr Fitger m.fl., Rättegångsbalken (1942:740), kommentaren till 49 kap. 2 §, 2022-03-29 (JUNO).

⁸⁶ Här avses 3 kap. avtalslagen och därtill hörande ogiltighetsregler.

⁸⁷ Prop. 1942:5 s. 233.

Vilka som stod för den härskande uppfattningen anges inte men skulle kunna grunda sig på Kallenbergs uppfattning i frågan.⁸⁸ Lagrådets uttalande bekräftades sedermera av Lagberedningen.⁸⁹ Runt 70 år senare kommenterade lagstiftaren processavtals giltighet återigen. I prop. 2010/11:128 framhöll lagstiftaren att processuella överenskommelser som innebär att en part avsåg sig rätten till domstolsprövning som regel var ogiltiga om inte annat föreskrivits.⁹⁰ Detta påpekande bekräftades av lagstiftaren drygt 7 år senare.⁹¹ Jag uppfattar det som att samtliga konstateranden om processavtal i förarbetena fokuserar på hela avståenden från rätten till domstolsprövning.⁹² Lagstiftaren har inte, enligt min bedömning, anfört något om delvisa avståenden av domstolsprövningen. Vad detta kan bero på är oklart men det kan vara så enkelt att denne inte ser någon anledning att skilja på hela och delvisa avståenden. Det kan vidare bero på att frågan om processavtals giltighet behandlas i ett sammanhang där det rör sig om olika tvistlösningsformer, det vill säga hela avståenden.

Högsta domstolen (HD) har gett uttryck för ett liknande synsätt på processavtal i NJA 1958 s. 654 och NJA 1971 s. 453. I dessa mål kom HD fram till att avtalsvillkor om talerättsbegränsningar inte utgjorde processhinder för domstolen. Talerättsbegränsningarna innebar ett förbud att väcka talan i domstol rörande vissa i avtalet reglerade frågor. Eftersom avtalen syftade till att avstänga parterna från möjligheten att väcka talan i domstol kunde avtalen karakteriseras som processavtal. Avtal om processhinder ansågs därmed inte bindande för domstolen.

⁸⁸ Bolding (1956) s. 59 f.; Kallenberg (1922) s. 112 ff.

⁸⁹ Maunsbach (2015) s. 100; Prop. 1942:5 s. 523.

⁹⁰ Prop. 2010/11:128 s. 43.

⁹¹ Prop. 2014/15:128 s. 51.

⁹² I prop. 2010/11:128 på s. 43 anför lagstiftaren följande. ”Att parter har möjlighet att träffa avtal om hur en eventuell framtida tvist i anledning av ett visst rättsförhållande ska lösas hänger samman med parternas avtalsfrihet på området. Eftersom parterna fritt kan komma överens om en lösning av en dispositiv tvist kan de också avtala om att lämna över tvistlösningen till någon utomstående. I allmänhet har dock ett sådant avtal inte någon processuell verkan och utgör därmed *inte hinder mot att inleda rättegång angående tvisten* (min kursivering).”

I NJA 1994 s. 712 I–III kunde frågan om processavtals giltighet ha aktualiserats. Domstolen valde emellertid att avgöra frågan på ett annat sätt. Samtliga referat handlade om villkor rörande ensam beslutanderätt.⁹³ Referat ett och två handlade om försäkringsvillkor som gav ett försäkringsbolag (KFA) ensam beslutanderätt gällande huruvida försäkringens förmånstagare klassificerades som samboende och därmed kunde erhålla försäkringsersättning. HD ansåg att villkoret var bindande i både referat ett och två. Till stöd för sin slutsats anförde HD att villkoret inte var oskäligt enligt 36 § avtalslagen då det hade framförhandlats mellan jämbördiga parter och då försäkringstagaren hade möjlighet att anmäla samboende till försäkringsbolaget och därigenom undvika att försäkringsbolaget ensamt beslutade om förmånstagaren uppfyllde kraven på samboende. I referat två hade käranden även gjort gällande att villkoret stred mot artikel 6 Europakonventionen och 11 kap. 3 § regeringsformen. Någon motivering varför käranden menade att det var i strid mot artikel 6 Europakonventionen eller 11 kap. 3 § regeringsformen förekom inte. HD bemötte detta genom att konstatera att artikel 6 Europakonventionen och 11 kap. 3 § regeringsformen inte kunde anses utgöra hinder mot att enskilda parter avstod från rätten till domstolsprövning. Konstaterandet gjordes med stöd av en hänvisning till ett mål om giltigheten av ett skiljeavtal.⁹⁴

I det tredje referatet var det fråga om en annan typ av villkor om ensam beslutanderätt. Villkoret i fråga gav försäkringsbolaget KFA rätt att ensamt pröva bevisning om huruvida försäkringstagaren hade stått till arbetsmarknadens förfogande vid sitt dödstillfälle. I det aktuella fallet var det en efterlevande maka som skulle bevisa detta. HD konstaterade att det var försäkringsbolaget som var förbehållet rätten att pröva den bevisning som åberopats till stöd för att försäkringstagaren stått till arbetsmarknadens förfogande. Detta innebar att försäkringstagaren eller dennes förmånstagare helt uteslutits från rätten att få sin bevisning prövad i rättslig ordning. En

⁹³ Villkor om ensam beslutanderätt har ansetts vara processavtal i den juridiska litteraturen, se Westberg (2020) s. 274; Maunsbach (2015) s. 171 ff.

⁹⁴ NJA 1981 s. 1205.

sådan inskränkning i rätten till rättslig prövning ansåg HD inte var godtagbar. Villkoret skulle därmed lämnas utan avseende med stöd av 36 § avtalslagen.

HD gick inte in på frågan om avtalsvilkors processuella ogiltighet i något av referaten. Anledningen till detta är oklar men har diskuterats i den juridiska litteraturen. Det har bland annat anförts att det kan röra sig om att HD helt enkelt förbisett den i förarbetena stadgade regeln. Vidare har det spekulerats kring om domstolen inte tillämpat regeln om avtalsvilkors processuella ogiltighet eftersom den inte ansett den vara tillämplig.⁹⁵ En annan anledning till att domstolen inte tog upp frågan om processavtals ogiltighet kan vara parternas utformning av talan.⁹⁶ Rättsfallen har även tolkats på olika sätt av olika författare. Heuman menar att referaten innebär att HD anser att processavtal om ensam beslutanderätt är giltiga.⁹⁷ Maunsbach är mer återhållsam och konstaterar att frågan om processavtals giltighet regleras i förarbetena och att om HD skulle anse att processuella överenskommelser var giltiga så skulle det ha framgått av domskälen explicit. Maunsbach framhåller vidare att det är mycket tveksamt om HD har mandat att underkänna regeln om processavtals ogiltighet. Detta eftersom det är en lagstiftningsprodukt och det därmed åligger lagstiftaren att förändra rättsläget. HD kan däremot slå fast hur regeln ska tillämpas för olika typer av processavtal.⁹⁸

Jag tolkar HD:s avgörande som att domstolen menar att det finns en yttersta gräns för hur långt parternas rätt till rättslig prövning kan inskränkas. Om parterna riskerar att helt förlora sin rätt till rättslig prövning är villkoret ogiltigt. Jag uppfattar det som att HD ansåg att det första och andra referatet inte begränsade rätten till rättslig prövning helt då försäkringstagaren hade möjlighet att anmäla samboende till försäkringsbolaget och därmed undvika att få sin rätt till rättslig prövning inskränkt. I referat tre fanns inte någon sådan möjlighet. Oavsett vad är det, precis som Maunsbach säger, inte upp till HD att förändra synen på processavtals giltighet. Däremot kan det anföras

⁹⁵ Maunsbach (2015) s. 130 f.; Westberg (2005) s. 354 f.

⁹⁶ Jfr Maunsbach (2015) s. 130 f.

⁹⁷ Heuman (2006/07) s. 60 f.

⁹⁸ Maunsbach (2015) s. 130 f.

att domstolen har en skyldighet att påtala brister i förarbetsuttalanden, framför allt när det rör sig om äldre förarbeten. Något sådant påtalande förekommer emellertid inte här.

I den juridiska litteraturen är uppfattningen om processavtals giltighet spridd. Många tycks vara eniga om att processavtal i dagsläget är ogiltiga om inte annat stadgats.⁹⁹ Diskussionen i den juridiska litteraturen fokuserar framför allt på hur det bör vara snarare än hur det är. Även om processavtal anses vara ogiltiga om inte annat föreskrivits *de lege lata* bör processavtal, enligt en del författare, tillåtas i större utsträckning *de lege ferenda*.¹⁰⁰

Av den ovan lämnade redogörelsen kan några slutsatser dras. Lagstiftarens ståndpunkt är klar, processavtal utan lagstöd är ogiltiga. Förarbetena tycks inte heller göra något skillnad mellan hela och delvisa avståenden från rätten till domstolsprövning. HD:s syn på processavtal är inte lika klar som förarbetena. NJA 1994 s. 712 I–III skulle kunna tyda på att domstolen går mot ett mjukare synsätt avseende processavtal. Trots detta förekommer det inga principiella uttalanden om processavtals giltighet i dagens rättspraxis. Någon annan slutsats än att det rådande rättsläget är att processavtal som saknar lagstöd är ogiltiga känns därför allt för långtgående.¹⁰¹ Även i den juridiska litteraturen föreligger en enighet om att processavtal är ogiltiga utan lagstöd även om många är kritiska till detta restriktiva synsätt.

Några lagstadganden om sådana processuella rättstillämpningsavtal som presenterats i avsnitt 3.2 förekommer inte i rättegångsbalken. Mot bakgrund av detta kan argumenteras för att rättstillämpningsavtal är ogiltiga.

⁹⁹ Se Karlgrens tillägg i NJA 1949 s. 724; Fitger m.fl., Rättegångsbalken (1942:740), kommentaren till 49 kap. 2 §, 2022-03-25 (JUNO); Bolding (1956) s. 60; Westberg (2020) s. 103; Maunsbach (2015) s. 100.

¹⁰⁰ Gemmel (1908) s. 100; Kallenberg (1922) s. 112 ff.; Lindell (2021) s. 146 ff.; Heuman (2006/07) s. 59.

¹⁰¹ Jfr Westberg (2005) s. 354.

3.3.2 Inskränkning av jura novit curia

Rättstillämpningsavtalets grundproblem är alltså bland annat att det inte kan göras gällande på grund av dess processuella karaktär. Processuella rättstillämpningsavtal inskränker även, helt eller delvis, domstolens rättstillämpningsmonopol jura novit curia.¹⁰² Rollfördelningen inom civilprocessen är upplagd så att parterna åberopar och bevisar de omständigheter, rättsfakta, som ligger till grund för yrkandet. Utifrån dessa bevisade rättsfakta är det domstolen som avgör vilka rättsregler som ska tillämpas.¹⁰³ Denna rollfördelning är inget som parterna äger disponera över och processuella rättstillämpningsavtal är därför även av denna anledning inte bindande.¹⁰⁴

Det har även anförts att rättstillämpningsavtalen inte kan äga giltighet med anledning av att de skulle komplicera domstolens rättstillämpningsarbete. Heuman menar att domstolens uppgift framför allt kompliceras när det rör sig om vissa typer av rättstillämpningsavtal. Argumentet framförs huvudsakligen i förhållande till regelbytesklausulen. Om parterna utpekar en civilrättslig regel som egentligen inte är tillämplig kan den vara illa lämpad för det aktuella rättsförhållandet eftersom regeln egentligen utgår från andra partskonstellationer eller situationer. De tolkningsdata som domstolen har att utgå ifrån kan vara svårtillämpade på det aktuella förhållandet och domstolens tillämpningsuppgift skulle därmed kompliceras (komplikeringsargumentet).¹⁰⁵ Det har även anförts att parterna inte ska tillåtas att ingå rättstillämpningsavtal utom processen eftersom parterna kan ha svårt att överblicka vilka konsekvenser ett sådant avtal skulle få för en framtida tvist.¹⁰⁶

¹⁰² Principen om jura novit curia utvecklas i kapitel 4.

¹⁰³ Maunsbach (2015) s. 414.

¹⁰⁴ Westberg (2021) s. 371; Maunsbach (2015) s. 412 ff.; Heuman (2011/12) s. 336; Ekelöf m.fl. (2009) s. 302.

¹⁰⁵ Heuman (2011/12) s. 336 och 344; jfr Lindell (1988) s. 75; Westberg (1988) s. 327.

¹⁰⁶ Westberg (2020) s. 357.

Rättstillämpningsavtal innebär alltså en inskränkning i principen om jura novit curia och kan mot bakgrund av detta inte ges verkan. Det faktum att rättstillämpningsavtalen inskränker jura novit curia väcker frågan om hur långt principen om jura novit curia faktiskt sträcker sig. Detta avhandlas i nästa kapitel.

4 Jura novit curia

4.1 Inledning

Kapitlet ska ge läsaren en bild av principen om jura novit curia, vilka begränsningar den har och vilka problem den kan ge upphov till. I det avslutande avsnittet kommer jag att presentera några uttalanden som gjorts i den juridiska litteraturen avseende principens framtid i svensk rätt.

4.2 Domstolens rättstillämpningsmonopol

När två parter hamnat i konflikt har de möjlighet att vända sig till domstol. Domstolens uppgift är att avgöra konflikten med ledning i de omständigheter som är för handen. Det är här som principen om jura novit curia kommer i spel. Principen om jura novit curia innebär att det är rättens uppgift att tillämpa de rättsregler som den finner tillämpliga i förhållande till den rättsföljd parterna yrkat och de rättsfakta som parterna har åberopat. Domstolen ska även, inom ramen för jura novit curia, värdera den bevisning som parterna har åberopat till stöd för rättsfaktan.¹⁰⁷ Domstolens roll är alltså att ta ställning till såväl sakfrågor som rättsfrågor. I den förevarande framställningen är det domstolens bedömning av rättsfrågorna som framför allt är relevant.

Principen har i den juridiska litteraturen kommit att kallas för domstolens monopol på den juridiska bedömningen av rättsfrågorna, det vill säga rättstillämpningen.¹⁰⁸ Rättstillämpningsmonopolet är en del av domstolens officialprövning och innebär även att det är domstolens uppgift att *ex officio* utreda hur rättsreglerna ska tillämpas och tolkas i varje enskilt fall.¹⁰⁹ Eftersom det är rätten som ska känna lagen (jura novit curia) behöver parterna

¹⁰⁷ Lindell (1988) s. 49; Westberg (1988) s. 326 f.; Westberg (2021) s. 359; jfr NJA 2014 s. 760; NJA 1993 s. 13; Ekelöf m.fl. (2016) s. 64.

¹⁰⁸ Westberg (2021) s. 359; Maunsbach (2015) s. 278.

¹⁰⁹ Westberg (1988) s. 327; Lindell (2021) s. 133.

inte heller bevisa innehållet i och tolkningen av rättsreglerna, 35 kap. 2 § st. 2 rättegångsbalken.¹¹⁰

Domstolens rättstillämpningsmonopol omfattar de regler som staten har stiftat, det vill säga lagar och andra offentlighetsrättsliga författningar inbegripet rättsprinciper och oskrivna regler som tillhör gällande rätt eller som utformats i rättspraxis. Domstolens skyldighet att *ex officio* tillämpa tillämplig rätt är oberoende av rättsreglernas dispositiva eller indispositiva karaktär.¹¹¹ För att utvärdera tillämplig rätt äger domstolen ta hänsyn till så kallad rättstillämpningsfakta. Med detta avses sådant underlag varpå tolkningen och tillämpningen av rättsregeln ska grundas. Detta omfattar bland annat förarbeten, praxis och doktrin.¹¹² Tolkning och tillämpning av rättstillämpningsfakta faller också inom ramen för *jura novit curia* och parterna behöver därmed inte åberopa eller bevisa sådan fakta.¹¹³ Vad gäller utländsk rätt kan följande anföras. Om parterna åberopar omständigheter som kan ligga till grund för att utländsk rätt tillämpas, åligger det domstolen att uppmärksamma parterna om detta. Parterna kan då, genom en samstämmig förklaring ange om domstolen ska tillämpa svensk eller utländsk rätt. Om parterna utpekar utländsk rätt ska domstolen tillämpa och tolka denna rätt på samma sätt som den utländska rättsordningen hade gjort.¹¹⁴ Om innehållet i den utländska rätten däremot inte är känt kan domstolen ålägga parterna att förebära bevisning om innehållet i denna rätt, 35 kap. 2 § st. 2 men. 2 rättegångsbalken. Domstolen är däremot inte bunden av parternas eventuella påståenden om hur utländsk rätt ska tolkas eller tillämpas.¹¹⁵

Regler som tillhör den privata normbildningen, det vill säga regler som parterna tillsammans stiftat eller som uppstått i rättsförhållanden av en viss

¹¹⁰ Se även Lindell (2021) s. 127; Ekelöf m.fl. (2015) s. 140; Westberg (2021) s. 160 och 360 ff.; Olivecrona (1966) s. 218.

¹¹¹ Granfelt (1931) s. 184.

¹¹² Westberg (2000/01) s. 349; Ekelöf m.fl. (2009) s. 303; Lindell (2021) s. 133; Lindell (1987) s. 406 som kallar det för tolkningsfaktum.

¹¹³ Westberg (1988) s. 327; Ekelöf m.fl. (2015) s. 142 not 148; Lindell (1987) s. 411.

¹¹⁴ NJA 2017 s. 168 p. 11; U Maunsbach m.fl. (2021) s. 58 f.

¹¹⁵ Fitger m.fl., Rättegångsbalken (1942:740), kommentaren till 35 kap. 2 § st. 2, 2022-05-20 (JUNO).

typ, omfattas inte av *jura novit curia*. Dessa regler måste istället åberopas av parterna inom ramen för dispositionsprincipen.¹¹⁶ I sina åberopanden måste parterna ange den privata normens innehåll och status. Den privata normbildningen omfattar bland annat avtalsvillkor, partsbruk samt allmänna råd och etiska koder.¹¹⁷ Handelsbruk och sedvana ligger i gränslandet mellan den offentliga och privata normbildningen. Handelsbruk eller sedvänja som är etablerat i praxis kan i vissa fall beaktas *ex officio* av domstolen. Handelsbruket eller sedvänjan kan i sådant fall ha fått sådan status att de jämföras med rättsregler.¹¹⁸

Domstolens rättstillämpningsmonopol hindrar inte att parterna anger en rättslig grund för sina åberopade rättsfakta eller att parterna söker bevisa tolkningen av en rättsregel.¹¹⁹ Ett sådant angivande kan till och med gynna parterna eftersom domstolen på detta sätt uppmärksammas på hur parterna resonerat rörande tillämplig rätt. Genom att ange rättslig grund kan parterna även uppmärksamma domstolen på rättsregler som den annars kanske hade förbisett. Rättslig argumentation kan även tjäna som underlag för domstolen när den ska vidta sitt utredningsarbete.¹²⁰ Domstolen är inte bunden av sådana angivanden.¹²¹ Det faktum att parterna inom rättegången kan disponera över vilka rättsfakta som ska ligga till grund för rättstillämpningen genom erkännanden och medgivanden är en annan sak.¹²²

Mot bakgrund av vad som nyss presenterats kan HD:s bedömning i NJA 1978 s. 334 anses märklig. Målet rörde skadeståndsansvar då två fartyg, ett privatägt och ett statligt, kolliderat. Käranden yrkade att domstolen skulle fastställa att staten inte hade rätt till någon ansvarsbegränsning enligt 10 kap.

¹¹⁶ Se avsnitt 4.4 för mer om dispositionsprincipen.

¹¹⁷ Westberg (2021) s. 361 ff.; Ekelöf m.fl. (2009) s. 302 f.; jfr SOU 1994:99 del A s. 51 ff.; Maunsbach (2015) s. 47.

¹¹⁸ Westberg (2021) s. 362.

¹¹⁹ SOU 1938:44 s. 379; Fitger m.fl., Rättegångsbalken (1942:740), kommentaren till 35 kap. 2 § st. 2, 2022-04-10 (JUNO); Gärde m.fl. (1949) s. 477; Granfelt (1931) s. 183.

¹²⁰ Westberg (1988) s. 328; jfr Gärde m.fl. (1949) s. 574; jfr Lindell (2021) s. 128; jfr Ekelöf m.fl. (2011) s. 40.

¹²¹ SOU 1938:44 s. 379 f.; NJA 1989 s. 614 i justitieråd Linds tillägg; Nordh (2019) s. 51; Westberg (2021) s. 220, 325 och 360 ff.; Ekelöf m.fl. (2009) s. 303.

¹²² Se avsnitt 4.4.

sjölagen i fråga om ersättning för de skador som uppstått. I domskälen konstaterade HD att sjölagen inte var tillämplig på tvisten och menade därvid att allmänna skadeståndsrättsliga principer skulle tillämpas. HD ansåg däremot att de inte kunde ta ställning till dessa regler på grund av kärandens yrkande. Rättsfallet har kritiserats av Westberg som menar att uttalandet innebär ett ”betydande avsteg från principen om jura novit curia” eftersom domstolen inte ansett sig kunna tillämpa andra rättsregler än de som parterna anfört beträffande de faktiska omständigheter som åberopats i målet.¹²³ Lindell menar emellertid att det inte innebär ett brytande mot principen om jura novit curia eftersom käranden kan formulera ett fastställelseyrkande som är begränsat till ett visst rättsförhållande, vilket i detta fall var sjölagen.¹²⁴

Min bedömning av rättsfallet är att det visserligen är så att parterna kan formulera ett fastställelseyrkande som är begränsat till ett visst rättsförhållande. Att fastställelseyrkandet emellertid skulle vara begränsat till en viss rättsregel är inte förenligt med principen om jura novit curia. Rättens uppgift är att fastställa huruvida ett visst rättsförhållande är för handen, till exempel att svaranden inte har rätt till ansvarsbegränsning. Domstolen är däremot inte bunden av en partsangivelse om tillämplig lag när den ska fastställa om rätt till ansvarsbegränsning föreligger. Jag anser därmed, precis som Westberg, att HD i detta fall underlåtit att tillämpa jura novit curia på det sätt som den är skyldig att göra.

4.3 Principens rättsliga stöd

I rättegångsbalken finns det endast en bestämmelse som relaterar till jura novit curia. Enligt 35 kap. 2 § st. 2 men. 1 rättegångsbalken krävs det inte bevis om vad lagen stadgar. Denna bestämmelse ger uttryck för en del av principen men utöver detta ekar rättegångsbalken, vad avser dispositiva tvistemål, tom. Den del av principen som avser rättstillämpningen saknar alltså uttryckligt lagstöd. Avsaknaden av lagstöd kan möjligen förklaras av

¹²³ Westberg (1988) s. 194.

¹²⁴ Lindell (2021) s. 130.

att principen uppfattas som så pass grundläggande att den ligger till grund för hela rättegångsbalken och därmed är ouplösligt förenad med rättsreglerna däri. Något stadgande skulle därmed inte vara nödvändigt. Vidare kan bristen på uttrycklig reglering även förklaras av att principen är av gammal hävd i det svenska rättssystemet.¹²⁵

Principen om *jura novit curia* har sina rötter i den kanoniska rätten vilket var den katolska kyrkans rättsordning. Den kanoniska rätten gällde som svensk lag fram till slutet av 1500-talet.¹²⁶ Principen finns även stadgad i Olaus Petris domarregler där det står att domaren med all makt ska vinnlägga sig om rättens innehåll och hur den tillämpas och sedan döma därefter.¹²⁷ I den äldre rättegångsbalken från 1734 års lag återfanns även principen i 1 kap. 11 § och 24 kap. 3 §.¹²⁸ Principen är med andra ord gammal och har tillämpats i flera århundranden.

Motiven bakom *jura novit curia* har inte diskuterats i någon större utsträckning. Det faktum att principen ger uttryck för en arbetsfördelning mellan domstol och part kan till viss del motivera principen. Genom den tydliga rollfördelningen kan staten se till att medborgarna garanteras rättsskydd.¹²⁹ Principen har även motiverats med stöd av att den haft en betydande social funktion i samhället. Denna sociala funktion har varit mer eller mindre omfattande genom tiderna. Förr i tiden var principens sociala funktion av stor betydelse eftersom större delen av befolkningen inte kunde läsa. Därutöver saknades det länge en professionell advokatkår. Det var därvid av stor vikt att domstolen kunde ta rollen som tillämpare medan parterna endast presenterade händelseförloppet.¹³⁰ På det sätt som samhället ser ut idag har denna sociala funktion i princip spelat ut sin roll. Idag finns det ett lagstadgat advokatsamfund och en stor del av befolkningen har möjlighet att anlita ett ombud som för sin talan, se 8 kap. 1 §

¹²⁵ Westberg (2020) s. 362; Westberg (2021) s. 360 f.

¹²⁶ Croon (2010) s. 276; Lindell (2021) s. 127.

¹²⁷ Munck (2022) domarreglerna p. 1 och 6.

¹²⁸ Croon (2010) s. 276; Westberg (2021) s. 360; Kallenberg (1927) s. 92.

¹²⁹ Granfelt (1931) s. 183; Westberg (1988) s. 326; Kallenberg (1918) s. 864.

¹³⁰ Croon (2010) s. 277; Lindell (2021) s. 127; Inger (2011) s. 287.

rättegångsbalken.¹³¹ Principen har även ansetts vara grundläggande för en enhetlig rättstillämpning. Genom att domstolen tillämpar rättsreglerna på ett enhetligt vis, skapas prejudikat som kan vara vägledande i framtida tvister vilket i sin tur leder till stabilitet i rättstillämpningen.¹³²

Som konstaterats finns det alltså inget komplett stadgande om *jura novit curia*. Principens stöd återfinnes istället i att den är av gammal hävd och att den haft en viktig roll i domstolsförfarandet.

4.4 Dispositionsprincipen – *jura novit curias* yttre gräns

4.4.1 Vad innebär dispositionsprincipen?

Jura novit curia ger uttryck för en absolut princip. Denna princip är emellertid till viss del begränsad av parternas dispositionsrätt enligt dispositionsprincipen i 17 kap. 3 § rättegångsbalken. Dispositionsprincipen är en del av den övergripande förhandlingsprincipen.¹³³

Dispositionsprincipen påstås ha sin grund i den avtalsrättsliga principen om avtalsfrihet.¹³⁴ Dispositionsprincipen är central inom svensk civilprocess och utgör den yttersta ramen för domstolarna. Dispositionsprincipen ger uttryck för partsinflytandet i domstolsprocessen och innebär att det är parterna som genom sina yrkanden och åberopanden, disponerar över förutsättningarna som domstolen har att utgå ifrån vid domskrivandet.¹³⁵ Yrkandet och åberopandena utgör processhandlingar.¹³⁶ Enligt 17 kap 3 § rättegångsbalken är domstolen, i dispositiva tvistemål, bunden av parternas yrkande och åberopande omständigheter.

¹³¹ Croon (2010) s. 277; Lindell (2021) s. 127.

¹³² Lindell (1988) s. 33 och 101 med däri angivna hänvisningar; Lindblom (2006) s. 111.

¹³³ Lindell (2021) s. 135 f.; Larsson (1980) s. 578.

¹³⁴ Westberg (2020) s. 103; Heuman (2011/12) s. 340; Ekelöf m.fl. (2016) s. 64.

¹³⁵ Westberg (2021) s. 151 f.; Ekelöf m.fl. (2016) s. 61.

¹³⁶ Med processhandling avses en partsdisposition som endast har verkningar inom rättegången, se Westberg (2020) s. 291 ff.; Ekelöf m.fl. (2016) s. 39.

Dispositionsprincipen ger även parterna möjlighet att inom processen erkänna att vissa omständigheter föreligger eller har inträffat. Den ger också parterna möjlighet att medge hela eller delar av yrkandena. Detta resulterar i att domstolen inte behöver pröva bevisningen av dessa omständigheter eftersom omständigheterna inte längre är tvistiga. Domstolen gör med andra ord ingen materiell prövning av de omständigheter som är erkända eller tar ställning till yrkanden som är medgivna.¹³⁷ Erkännanden enligt 35 kap. 3 § rättegångsbalken är bindande för domstolen. Erkännandet kan avse såväl rättsfaktum som bevisfaktum och innebär att den erkända omständigheten inte är tvistig. Den ska därmed ligga till grund för domen.¹³⁸ Ett erkännande kan även avse den rättsliga betydelsen av ett rättsfaktum.¹³⁹ Innebörden av ett medgivande är att part accepterar hela eller delar av motpartens yrkande. Medgivandet resulterar i att domstolen inte ska ifrågasätta juridiken som part anser ligger bakom rättsfaktan som ligger till grund för yrkandet. Ett medgivande av käromålet ska alltså resultera i att käromålet bifalles.¹⁴⁰

Processhandlingar som erkännanden och medgivanden utgör alltså indirekta begränsningar av principen om *jura novit curia* eftersom de, som Westberg skriver, ”påtvingar domstolen en viss rättslig bedömning”.¹⁴¹ Genom sina erkännanden och medgivande kan parterna begränsa domstolens prövning av rätts- och bevisfakta. Domstolen är däremot inte bunden av processhandlingar som innebär att parterna anvisar tillämplig rättsregel. Detta gäller oavsett om parterna framställer samstämmiga processhandlingar eller om det rör sig om en ensidig processhandling eftersom det inte faller inom ramen för parternas dispositionsmöjligheter enligt 17 kap. 3 § rättegångsbalken.¹⁴²

¹³⁷ Lindell (2021) s. 146; Ekelöf m.fl. (2016) s. 62; Ekelöf (1956) s. 266 f.; Westberg (1988) s. 331.

¹³⁸ Ekelöf m.fl. (2009) s. 67; Borgström, Rättegångsbalk (1942:740) kommentaren till 35 kap. 3 §, Karnov 2022-03-27 (JUNO); Westberg (2021) s. 372.

¹³⁹ Ekelöf m.fl. (2009) s. 70; Borgström, Rättegångsbalk (1942:740) 35 kap. 3 §, Karnov 2022-05-03 (JUNO).

¹⁴⁰ Westberg (2021) s. 231 och 371 f.

¹⁴¹ Westberg (1988) s. 331.

¹⁴² Maunsbach (2015) s. 391; Westberg (1988) s. 327; Ekelöf m.fl. (2016) s. 64.

4.4.2 Gränsdragningen mellan dispositionsprincipen och jura novit curia

Dispositionsprincipen utgör alltså den yttersta gränsen för domstolens rättstillämpningsmonopol. Detta innebär att domstolen är förhindrad att pröva sådana omständigheter som faller utanför parternas talan eller som är erkända eller medgivna. På dessa omständigheter får domstolen inte tillämpa rättsreglerna. Exakt hur långt principen om jura novit curia och dispositionsprincipen går är emellertid inte helt klart. Det har hänt att principerna har kolliderat och det är då inte helt självklart vilken princip som får vika.¹⁴³ Nedan presenteras ett antal fall där HD antingen har gett större utrymme för dispositionsprincipen eller till principen om jura novit curia.

I NJA 1994 s. 256 uppstod frågan om ett försäkringsbolag hade utbetalat försäkringsersättning till rätt förmånstagare. Enligt försäkringsvillkoren hade den avlidnes sambo rätt till ersättning. Parterna var eniga om att begreppet sambo i försäkringsvillkoren hade samma innebörd som begreppet hade i den dåvarande sambolagen (1987:232). Parterna var emellertid inte eniga om förmånstagaren uppfyllde de krav som ställdes för att anses vara sambo. Efter att ha konstaterat att parterna var ense om begreppets innebörd utgick HD från sambolagens lydelse för att komma fram till ett domslut. Huruvida HD i och med detta rättsfall har godtagit parternas samstämmiga processhandlingar om att sambolagen skulle tillämpas är omdiskuterat. Heuman anser att rättsfallet handlar om avtalstolkning och därmed inte kan tas till intäkt för att domstolen gett parterna möjlighet att disponera över tillämplig rätt.¹⁴⁴ Maunsbach tolkar rättsfallet som att domstolen utgått från att det varit ostridigt att parterna tolkat begreppet enligt sambolagen och att detta legat till grund för att domstolen utgått från parternas gemensamma uppfattning.¹⁴⁵

I NJA 1983 s. 3 tycks HD ha utgått från parternas åsikt vad gäller tillämplig rättsregel. I målet tillämpade HD 1972 års skadeståndslag trots att den äldre

¹⁴³ Jfr Westberg (2011/12) s. 168 ff.

¹⁴⁴ Heuman (2011/12) s. 337.

¹⁴⁵ Maunsbach (2015) s. 262.

skadeståndslagen var tillämplig lag. HD anförde att parterna gemensamt förutsatt att 1972 års skadeståndslag skulle tillämpas i deras utformning av talan och att den lagen därmed skulle tillämpas.

I båda dessa rättsfall tycks HD anse att dispositionsprincipen sträcker sig längre än *jura novit curia*. Jag gör följande tolkning. I NJA 1994 s. 256 tycks domstolen ha utgått från att det var ostridigt mellan parterna att begreppet sambo i försäkringsavtalet skulle tolkas på samma sätt som i den dåvarande sambolagen (1987:232). Den del av prövningen som avsåg hur begreppet enligt avtalet skulle tolkas är därmed inte uppe till prövning. Den gemensamma partsavsikten var att sambobegreppet i avtalet hade samma innebörd som i sambolagen. Jag ser det därför, i likhet med Heuman, snarare som en avtalsrättslig fråga. HD:s bedömning i NJA 1983 s. 3 är däremot inte lika begriplig. HD tillämpar en rättsregel som *de facto* inte är tillämplig.¹⁴⁶ Enligt principen om *jura novit curia* är detta en felaktig rättstillämpning. Det spelar ingen roll om parterna menar att 1972 års skadeståndslag ska tillämpas, domstolen är inte bunden av en sådan anvisning. Det kan dock vara så att domstolen utgått från parternas vilja men att den däremot inte ansett sig bunden av att göra på det sättet. Detta skulle emellertid vara uppseendeväckande eftersom domstolen tillämpar en lag som inte gäller på tvisten.

NJA 2010 s. 643 handlade om skadeståndsansvar med anledning av ett revisionsuppdrag. Käranden (banken som anlitat revisionsbyrån) stämde och gjorde gällande att svaranden (revisionsbyrån) hade förfarit oaktsamt i sitt arbete. Käranden angav även i stämningen att revisionsbolaget var rätt motpart och att svaranden hade bekräftat detta. Svaranden bestred käromålet och anförde inget rörande partsfrågan. Tingsrätten konstaterade att frågan om rätt motpart inte tagits upp av svaranden och att tingsrätten därmed inte hade att pröva denna fråga. Hovrätten ansåg att parterna hade ingått en överenskommelse om att 15 kap. 1 och 2 §§ i 1975 års aktiebolagslag skulle

¹⁴⁶ Jfr utformningen av regelbytesklausulen.

tillämpas så att revisionsbyrån blev ersättningskyldig.¹⁴⁷ Denna överenskommelse ansåg sig hovrätten inte bunden av och ogillade talan på grunden att revisionsbyrån inte var rätt motpart. HD konstaterade att hovrätten hade begått ett rättegångsfel när den prövade frågan om rätt svarande. Anledningen till detta var följande. Svaranden hade inte uttryckligen invänt mot kändens påstående att revisionsbyrån var rätt motpart. HD konstaterade att en underlåtenhet att invända mot ett påstående inte är samma sak som att svaranden i processen erkänner det. I vissa fall kan det däremot, av hur svaranden agerat, framgå att en part erkänt påståendet. HD ansåg att svarandens agerande i denna process skulle uppfattas som ett erkännande och hovrätten hade därmed ogillat talan på en omständighet som inte hade åberopats. I detta rättsfall ansåg alltså HD att dispositionsprincipen vägde tyngre än principen om *jura novit curia*.

Ett annat intressant rättsfall där HD har gett parterna en viss dispositionsrätt är NJA 2011 s. 576. Målet rörde en skadeståndstalan med anledning av brott. Skadeståndet grundade sig i en stöld och det tvistiga i målet var skadeståndets storlek. Det domstolen hade att ta ställning till var om byggnadsställningarnas ålder och skick skulle tillmätas betydelse vid bestämmandet av skadeståndets storlek. Nypris för byggnadsställningarna var 40 000 kronor men svaranden menade att detta pris inte kunde ligga till grund för skadeståndsbedömningen eftersom byggnadsställningarna var begagnade. Svaranden vitsordade 15 000 kronor som skäligt. Parterna hade inte presenterat någon utredning rörande ställningarnas ålder och skick vilket gjorde att domstolen inte kunde tillämpa 35 kap. 5 § rättegångsbalken om skälighetsuppskattning. 35 kap. 5 § rättegångsbalken kan nämligen endast tillämpas om det rör sig om bevissvårigheter rörande skadans storlek. Av HD:s domskäl går att utläsa att domstolen ansett att parter kan godta att domstolen gör en skälighetsuppskattning även om 35 kap. 5 § rättegångsbalken inte är

¹⁴⁷ 15 kap. 1 och 2 §§ i 1975 års aktiebolag motsvarar 29 kap. 1 och 2 §§ i aktiebolagslagen (2005:551).

tillämplig.¹⁴⁸ Skälighetsuppskattningar utgör en rättsfråga och ligger därför inom domstolens rättstillämpningsmonopol.¹⁴⁹

Vad innebär HD:s uttalande? Innebär det att HD tagit avstånd från förarbetsuttalandena om processavtals ogiltighet?¹⁵⁰ HD berör inte frågan om processavtals ogiltighet explicit i sina domskäl. Domstolen berör inte heller vad som krävs för att en partsinstruktion ska vara godtagbar.¹⁵¹

Enligt min mening är det oklart om HD med NJA 2011 s. 576 menar att parterna, innan och under processen, kan disponera över domstolens skälighetsuppskattningar. Detta av flera anledningar. HD konstaterade att ”[ä]ven om frågan inte [...] berörts uttryckligen kan omständigheterna vara sådana att parterna får antas ha *godtagit* (min kursivering) att domstolen på ett ofullständigt underlag uppskattar skadeståndet efter skälighet.” HD redogör inte för om parternas godtagande kan ske genom avtal eller processhandlingar. Oavsett vad kan parterna inte, enligt principen om *jura novit curia*, ge anvisningar om att viss rättsregel ska tillämpas på visst sätt. Det spelar därmed ingen roll om det rör sig om partsavtal eller processhandlingar, båda dispositionerna utgör förfoganden över *jura novit curia*. Därutöver förekommer det inga explicita överväganden om kraven för att ett sådant godtagande ska vara giltigt. I den juridiska litteraturen har det uppfattats som att domstolen anser att ett sådant godtagande skulle vara acceptabelt om det krävs av praktiska och processekonomiska skäl. Vissa menar även att HD tillåtit parterna att disponera över frågan om skälighetsuppskattningar eftersom det krävts för att få en materiellt riktig dom i det aktuella fallet.¹⁵² Jag menar att rättsfallet lämnar läsaren ovetande på flera punkter. Vilka överväganden ligger bakom avgörandet och vad är vägledande för bedömningen om ett godtagande är giltigt eller inte? Jag anser att rättsfallet är alldeles för ofullständigt för att kunna ligga till grund för

¹⁴⁸ NJA 2011 s. 576 p. 5–6.

¹⁴⁹ Westberg (2021) s. 411; jfr Rodhe (1984) s. 469; Nordh (1994) s. 93.

¹⁵⁰ Lindskog (2020) s. 57 not 186; jfr Westberg (2020) s. 348; Heuman (2011/12) s. 347 ff.

¹⁵¹ Maunsbach (2015) s. 409.

¹⁵² Heuman (2011/12) s. 350 f.; Lindskog (2020) s. 56 not 186; Lindell (2021) s. 550 f.; Maunsbach (2015) s. 409.

slutsatsen att HD anser att processavtal rörande skälighetsuppskattningar är giltiga. Klart är emellertid att domstolen ansett sig ha rätten att göra en skälighetsuppskattning på grund av parternas anvisningar trots att 35 kap. 5 § rättegångsbalken inte varit tillämplig. I detta avseende utgör rättsfallet grund för att HD ansett att parterna kan disponera över en rättsfråga, vilket egentligen ligger inom ramen för *jura novit curia*. Dispositionsprincipen ansågs med andra ord väga tyngre än *jura novit curia*.

På motsvarande sätt förekommer det fall där HD har utvidgat sin rätt enligt *jura novit curia* och därmed även gått utöver dispositionsprincipen. I NJA 2016 s. 107 hade ett bolag (Trygghetsbolaget) tecknat aktier hos ett annat bolag (Labs2). Aktierna skulle egentligen tecknas av några garantier som ingått en emissionsgaranti. Trygghetsbolaget väckte talan mot emissionsgaranterna och menade att de var skyldiga att betala en teckningslikvid i utbyte mot aktierna. Eftersom Trygghetsbolaget hade fullgjort emissionsgaranternas skyldighet att teckna aktier skulle fullföljandet av emissionsgarantierna ske hos Trygghetsbolaget. I målet åberopades varken skada eller skadeståndsansvar. Trygghetsbolaget hade även på fråga från tingsrätten, dementerat att det rörde sig om någon skadeståndstalan.¹⁵³ Garanterna menade att de inte hade någon skyldighet att teckna aktierna eftersom skyldigheten försvunnit i samband med att Trygghetsbolaget tecknat aktierna.

Trots att skada eller skadeståndsansvar inte åberopats valde HD att ta upp frågan om skadeståndsansvar och anförde i domskälen att skadeståndsansvar var en förutsättning för ”[...] om en tredje mans infriande av en garants förpliktelse genom en fyllnadsteckning innebär att inga rättigheter längre kan göras gällande enligt garantin, eller om fyllnadsteckningen i förening med en överlåtelse av rättigheterna enligt garantin kan medföra att den tredje mannen har rätt att bli utlöst av garanten.” HD kom fram till att garanterna hade gjort sig skyldiga till avtalsbrott genom att inte teckna aktierna och därmed var

¹⁵³ Se kärandens grunder i tingsrättens dom i NJA 2016 s. 107.

skadeståndsskyldiga gentemot Labs2. Genom att Trygghetsbolaget tecknat aktierna blev emellertid skadan läkt. HD ansåg däremot att Trygghetsbolaget hade övertagit de rättigheter som Labs2 hade gentemot garanterna när det tecknade aktierna. Trygghetsbolaget hade därmed rätt att kräva fullföljande av åtagandet hos garanterna.

Målet blev föremål för en domvilloprövning där garanterna bland annat anförde att HD inte inom ramen för *jura novit curia ex officio* kunde tillämpa regler om skadeståndsansvar och att HD inte genom materiell processledning uppmärksammat parterna på frågan om skadeståndsansvar. Domvilloklagen avslogs med motiveringen att frågan om skadeståndsansvar låg inom ramen för domstolens rättstillämpningsmonopol. Domstolen anförde även att det inte var ett grovt rättegångsfel att inte uppmärksamma parterna på tillämplig rätt.¹⁵⁴ Av yttrandet från ordföranden och referenten i den sammansättning som var i NJA 2016 s. 107 framkommer det att domstolen ansåg att det inte rörde sig om en skadeståndsfråga i förhållandet mellan Trygghetsbolaget och garanterna. Det handlade istället om en subrogationsgrundad regressrätt som gav Trygghetsbolaget samma rättsställning som Labs2 hade före fyllnadsteckningen.¹⁵⁵

Vissa författare menar att rättsfallet är i strid med 17 kap. 3 § rättegångsbalken och att HD grundat sin dom på andra omständigheter än de som käranden åberopat.¹⁵⁶ Madsen menar även att detta är ett exempel på när HD har utvidgat sin rätt enligt *jura novit curia*.¹⁵⁷ Nordh menar att rättsfallet ligger inom ramen för *jura novit curia* och snarast utgör ett exempel på när HD inte ansett sig bunden av rättslig argumentation. Skadeståndsskyldighet var enligt Nordh abstrakta rättsfakta som inte behöver åberopas av part.¹⁵⁸ I den juridiska litteraturen råder det alltså en oenighet rörande om HD:s agerande var i strid mot rättegångsbalken. Jag anser att HD har gått utöver sin rätt enligt

¹⁵⁴ NJA 2016 N 11; yttrande 9 juni 2016 (aktbilaga 12 i mål Ö 1810-16) s. 3; jfr justitieråd Linds uttalande i NJA 1989 s. 614; jfr NJA 1993 s. 13.

¹⁵⁵ Yttrande 9 juni 2016 (aktbilaga 12 i mål Ö 1810-16) s. 2.

¹⁵⁶ Håstad (2016/17) s. 617 ff.; Schöldström (2017) s. 146; Lindell (2021) s. 130.

¹⁵⁷ Madsen (2016).

¹⁵⁸ Nordh (2019) s. 51 not 95.

jura novit curia. Parterna har uttryckligen gjort gällande att det inte rör sig om en skadeståndstalan och kändens rättsfakta kan inte heller ligga till grund för skadestånd.

Det tycks alltså inte finnas någon enhetlig linje hos HD för hur långt de två principerna sträcker sig i förhållande till varandra. Det kan därför vara svårt för parterna att veta hur deras talan ska utformas och vad de kan förvänta sig i processen. En sådan osäkerhet är inte önskvärd i ett rättssäkert samhälle och bör i största möjliga utsträckning motverkas.

4.5 Domstolens upplysningar om tillämplig rätt

4.5.1 Materiell processledning – domstolens upplysningsplikt

En fråga som aktualiseras när man talar om jura novit curia är i vilken utsträckning som domstolen bör upplysa parterna om tillämplig rätt. Detta blir framför allt viktigt när domstolen väljer att tillämpa en rättsregel som inte har uppmärksammats av parterna. Domstolens eventuella upplysningsplikt följer av den materiella processledningen. Den materiella processledningen innebär att domstolen ska verka för att målet blir tillräckligt utrett. Stadganden om den materiella processledningen återfinns i 42 kap. 8 § st. 2 och 43 kap. 4 § st. 2 rättegångsbalken där den förstnämnda avser förberedelsen och den sistnämnda huvudförhandlingen.

Som ovan nämnts innebär domstolens materiella processledning att domstolen ska verka för att målet blir utrett efter vad målets beskaffenhet kräver. Genom den materiella processledningen ska domstolen alltså se till att den materiella rätten får genomslag och att tvistefrågorna blir klarlagda.¹⁵⁹ Oklarheter och ofullständigheter i parternas framställningar ska genom

¹⁵⁹ Lindell (2021) s. 111 och 362; Westberg (2021) s. 353; Fitger m.fl., Rättegångsbalken (1942:740), kommentaren till 42 kap. 8 §, 2022-05-04 (JUNO).

processledningen uppklaras. Av detta följer att den materiella processledningen blir mer eller mindre framträdande beroende på om parterna har ombud samt svårighetsgraden på rättstillämpningen.¹⁶⁰

Det kan vara svårt för domstolen att avgöra hur långt den ska gå i sin materiella processledning. Om domstolen engagerar sig för mycket finns det nämligen en risk att det påverkar domstolens objektivitet, eller i vart fall skadar den uppfattning parterna har om domstolens objektivitet. Det anförs även att domstolen omedvetet kan låsa sin uppfattning i tvistefrågan genom sin processledning.¹⁶¹ Dessa risker har lett till att den materiella processledningen blivit föremål för diskussion och frågan har därvid centrerats till i vilken mån domstolen ska processleda parterna.¹⁶²

4.5.2 Materiell processledning avseende rättsfrågor

En omstridd fråga kring den materiella processledningen är i vilken utsträckning som domstolen ska uppmärksamma parterna på rättsregler som den finner tillämpliga. Eftersom domstolen inom ramen för sitt rättstillämpningsmonopol kan tillämpa regler som ingen av parterna uppmärksammat eller önskar ska tillämpas blir det relevant att utreda om domstolen har någon skyldighet att uppmärksamma parterna på tillämpliga rättsregler.¹⁶³

Vid en överblick av praxis framgår det att domstolarna i största möjliga mån försöker uppmärksamma parterna på de regler domstolen finner tillämpliga.¹⁶⁴ Ett av dessa rättsfall kommer att behandlas nedan. I förarbetena förekommer spridda uttalanden om omfattningen av den materiella processledningen. I betänkandet till den översyn av rättegångsbalken som gjordes på 80-talet nämner utredningskommittén att domstolens ambition ska

¹⁶⁰ Lindell (2021) s. 363.

¹⁶¹ SOU 1982:26 s. 116 f.; Lindell (2021) s. 362.

¹⁶² Jfr Westberg (2021) s. 353.

¹⁶³ Jfr Ekelöf m.fl. (2009) s. 304; Heuman (1992/93) s. 919.

¹⁶⁴ NJA 1993 s. 13; NJA 1996 s. 52; jfr NJA 1999 s. 629; se även justitierådet Linds tillägg i NJA 1989 s. 614.

vara att uppmärksamma parterna på rättsregler som den finner tillämpliga, om än med försiktighet. En för långtgående upplysning ansågs nämligen kunna leda till att part åberopade nya grunder eller ny bevisning till följd av domstolens klarläggande.¹⁶⁵ I den efterföljande propositionen bekräftas emellertid inte denna ståndpunkt. Där framhålls endast att domstolens processledning i princip är begränsad till att reda ut oklarheter rörande yrkandena, grunderna eller bevisningen. Avslutningsvis anför emellertid föredragande Sten Wickbom att bedömningen av den materiella processledningen bör göras i varje enskilt fall med hänsyn till vikten av "[...] domstolens opartiskhet och intresset av att undvika onödigt vidlyftiga processer [...]". Även partens tillgång till ombud och rättshjälp anföras som argument som kan vägas in domstolens bedömning rörande omfattningen av processledningen.¹⁶⁶

För att illustrera hur materiell processledning kan föranleda problem med objektiviteten ska NJA 1993 s. 13 presenteras. Målet handlade om en skadeståndstalan med stöd av obehörigt uppehållande i en hyreslokal. Enligt käreandens grunder förelåg det skadeståndsansvar med anledning av brott. HD kom i sina domskäl fram till att svaranden inte hade begått något brott genom att uppehålla sig i käreandens lokaler och 2 kap. 4 § skadeståndslagen kunde därmed inte tillämpas.¹⁶⁷ Med anledning av detta upprättade HD ett särskilt beslut där parterna ålades att yttra sig om huruvida käreandens talan kunde uppfattas så att skadestånd skulle utgå, även om det av käreanden åberopade förfarandet inte inneburit brottslig gärning, och i så fall på vilken rättslig grund.¹⁶⁸ Käreandens ombud menade att han inte kunde se att någon annan tillämplig rättslig grund förelåg. Ombudet menade emellertid att talan inte var begränsad på ett sätt som gjorde att domstolen inte ägde tillämpa den rättsregel som den fann tillämplig. Svaranden menade att käreandens talan endast kunde uppfattas så att skadestånd skulle utgå om brott förekommit.

¹⁶⁵ SOU 1982:26 s. 126.

¹⁶⁶ Prop. 1986/87:89 s. 106 f.

¹⁶⁷ Denna bestämmelse finns idag under 2 kap. 2 § skadeståndslagen.

¹⁶⁸ NJA 1993 s. 13 (se s. 18).

HD valde att tillämpa en annan rättsregel än 2 kap. 4 § skadeståndslagen och biföll talan med stöd av principen om obehörig vinst.¹⁶⁹

Jag anser att det är besynnerligt att domstolen uppmärksammar parterna på att det kan finnas en tillämplig regel som inte har åberopats och som i princip inte ens faller in under kärandens grunder. Om part har en så pass dålig processföring att den missar en väsentlig rättsregel och därvid inte åberopar rättsfakta som kan ligga till grund för denna rättsregel bör domstolen avhålla sig från att indikera för parterna vilka rättsregler som den finner tillämpliga. En sådan indikation gör domstolen närmast inkvisitorisk och den bör i flera avseenden uppfattas som partisk. Här tycks strävan efter materiellt riktiga domar vara av största vikt för domstolen men enligt min mening går HD alldeles för långt i sin materiella processledning. Det är däremot även så att om domstolen inte uppmärksammar parterna på tillämplig rättsregel så kan resultatet bli att parterna blir överraskade av domstolens rättstillämpning. Detta är inte heller önskvärt. I NJA 1993 s. 13 hade HD emellertid kunnat undvika detta genom att inte begära ett yttrande från ombuden om annan tillämplig rättsregel. Grunden var enligt mig utformad på ett sätt som innebar att skadestånd endast kunde utgå på grund av brott. Talan bör därmed ha ogillats när brott inte kunde styrkas.

Både förarbeten och praxis tyder på att det inte finns någon skyldighet för domstolarna att processleda avseende rättsfrågor. I den juridiska litteraturen förekommer det en debatt rörande om domstolen *bör* processleda avseende rättsfrågor. Ekelöf och Heuman menar att det är problematiskt att parterna ibland inte får möjlighet att uttrycka sig om regelns tillämplighet men anför vidare att det är svårt för domstolen att ge parterna möjlighet att bemöta detta utan att domstolen anses föregripa sin rättsliga bedömning i målet.¹⁷⁰ Många

¹⁶⁹ Heuman (1992/93) s. 921. På grund av uppsatsens begränsade tidsram har det inte varit möjligt att få fram yttrandena från ombuden. Heuman har återgett ombudens yttrande i sin artikel och jag är medveten om att Heumans återgivning är en sekundärkälla. Jag uppfattar återgivelsen som en redogörelse utan subjektiva värderingar men har också förståelse för att Heumans återgivning kan vara färgad av hans egna uppfattningar. Jag har trots detta valt att hänvisa till Heuman eftersom jag anser att innehållet av yttrandena är intressant för denna framställning.

¹⁷⁰ Ekelöf m.fl. (2009) s. 304; Heuman (1992/93) s. 919 ff.

författare är emellertid eniga om att materiell processledning avseende rättsfrågor bör förekomma i större utsträckning för att undvika överraskande rättstillämpning.¹⁷¹ På så sätt motverkas även risken för att domstolen gör en felaktig rättslig bedömning eftersom parterna får möjlighet att yttra sig om tillämpningen.¹⁷²

Min uppfattning är inte helt klar. Jag anser att det är av yttersta vikt att domstolen inte tillämpar en rättsregel utan att ha låtit parterna bemöta denna. Å andra sidan är det inte ändamålsenligt att domstolen uppmärksammar parterna på en rättsregel som båda parterna bortsett från. Då kan domstolen uppfattas som partisk. Min sammantagna bedömning blir därmed att domstolen inte bör tillämpa rättsregler som parterna inte utgått från i sin talan även om omständigheterna uppfyller rekvisiten i en sådan rättsregel. Om domstolen däremot väljer att göra det bör den uppmärksamma parterna på detta så att de har möjlighet att argumentera för eller emot dess tillämpning.

4.6 Jura novit curias grundproblem

Tillämpningen av jura novit curia är, enligt min uppfattning, inte helt problemfri. Nedan framställning syftar till att belysa dessa problem.

4.6.1 Förlegad princip?

Det rättsliga stödet för principen om jura novit curias fortlevande är bland annat att det är en gammal princip som ligger till grund för utformningen av rättegångsbalken. Att principen har gamla anor är enligt mig inte tillräckligt skäl för dess fortlevnad. Det är förvisso så att en princip som tillämpats i flera år har ett större utvärderingsunderlag än en nyare princip. Om det finns problem med principens tillämpning bör dessa ha uppmärksamrats under den tid som den varit gällande. Vi får emellertid inte glömma att domstolarnas

¹⁷¹ Westberg (1988) s. 337; Heuman (1992/93) s. 919 ff.; Lindell (2021) s. 367 f.

¹⁷² Kleineman (2009) s. 97.

roll i rättssamhället väsentligen förändrats genom åren. Allt fler parter vänder sig till förenklade tvistlösningsformer för att komma överens. Vikten av att få en dom som överensstämmer med gällande rätt väger enligt min bedömning inte lika tungt för parterna idag som det kanske en gång gjorde. Det finns flera skäl för detta. Betydelsen av affärsmässiga överväganden är stor. Strävan efter att komma överens och värna om den affärsmässiga relationen kommer inte sällan i första rummet. Detta med anledning av att samarbetena mellan parterna kan vara långa och det viktiga i en sådan situation är att samarbetet flyter på utan onödigt långa tvister.¹⁷³ Det är en förutsättning att parterna blir nöjda med den överenskommelse som de nått eftersom de annars inte har incitament att följa den. Behovet av en dom som överensstämmer med gällande rätt är därför ofta mindre viktig för parterna.

De motiv som ligger bakom principen gör sig inte heller gällande på samma sätt idag som de gjorde förr. Kommersiella parter har idag ofta tillgång till juridisk kompetens både i form av juridiska avdelningar och ombud. De juridiska ombuden kan tillvarata klientens intressen på ett sätt som domstolen inte kan. En majoritet av befolkningen är därutöver läskunnig och informationssamhället har utvecklats. Högre krav kan därvid ställas på att parterna är pålästa om lagens innehåll. Domstolens roll som vägledare blir därmed mindre relevant.

Ovan har konstaterats att rättegångsbalken har reformerats i flera omgångar för att vara anpassad till de behov som gör sig gällande i dagens samhälle. Argumentet att principen är gammal och starkt anknuten till gällande rätt kan därför endast i begränsad omfattning göra sig gällande.

4.6.2 Utdragen process

En annan problematik som uppstår med *jura novit curia* är att det kan ge upphov till långdragna och dyra processer. Detta blir framför allt

¹⁷³ Jfr Lindell (2021) s. 36.

framträdande när målen är komplicerade och förutsätter ett gediget utredningsarbete för domstolen.

Ändrade samhällsstrukturer och det utvecklade informationssamhället har sannolikt påverkat de kommersiella parternas affärsmönster på ett sätt som gör att de inte har tid med utdragna rättsprocesser. Parternas ekonomi kan också vara begränsad. Utdragna rättsprocesser riskerar därför att drabba kommersiella parter på ett negativt sätt. Rättsprocesser kan också resultera i att parterna får dåligt anseende och intresset av att undvika processer, framför allt utdragna sådana, kan mot bakgrund av detta väga tungt.

Som konstaterats finns det ett stort behov av effektivisering i domstolsförfarandet. Rättssäkerheten riskeras kontinuerligt att eftersättas på grund av utdragna domstolsförfaranden och prioritering av brottmålen. Parternas rätt till effektiva rättsmedel och rättegång inom skälig tid riskeras att åsidosättas.¹⁷⁴ I takt med att parterna får mer inflytande i domstolsprocessen och att de stora kommersiella parterna i större utsträckning har tillgång till erfarna ombud blir behovet av att domstolen intar rollen som ”vägvisare” mindre relevant. Parternas önskan om att få större inflytande i tvisterna speglas även i att de privata tvistelösningsformerna blir alltmer populära.

4.6.3 Överraskande rättstillämpning

Precis som uppmärksammas i avsnitt 4.5.2 kan jura novit curia även leda till att domstolen tillämpar rättsregler som parterna inte hade väntat sig skulle tillämpas. Det kan till och med vara så att parterna inte heller har velat att den tillämpade regeln skulle tillämpas. Utfallet i målet kan med andra ord bli överraskande för parterna.

¹⁷⁴ Domstolsverkets budgetunderlag s. 4 f.

Överraskande rättstillämpning kan i viss mån undvikas genom att parterna, eller rättare sagt ombuden, förbereder sig och är pålästa om målet och de rättsregler som är tillämpliga. Det är emellertid aldrig en garanti för att domstolen inte hittar en annan regel som den finner tillämplig. Överraskande rättstillämpning kan inte anses vara önskvärd ur parternas synvinkel. En sådan rättstillämpning kan uppfattas som orättvis för den part som förlorar målet eftersom det kan se ut som att domstolen hjälpt motparten att hitta tillämplig rätt. Även det faktum att parterna inte fått möjlighet att bemöta och argumentera mot den tillämpade regeln kan uppfattas som stötande.¹⁷⁵ Överraskande rättstillämpning kan undvikas genom att domstolen utövar materiell processledning rörande rättsfrågorna. Det finns emellertid ingen absolut skyldighet för domstolen att processleda parterna i dessa frågor. Dessutom kan domstolen upptäcka tillämplig rätt efter huvudförhandlingen. Då har domstolen inte möjlighet att uppmärksamma parterna på regelns tillämplighet.¹⁷⁶ Som jag även konstaterat i avsnitt 4.5.2 kan materiell processledning i sig även resultera i att domstolen uppfattas som partisk. En partisk domstol strider mot kraven som ställs på en rättvis rättegång. Den materiella processledningens vara eller icke vara är med andra ord inte helt okomplicerad.

Det kan även noteras att artikel 6 (1) Europakonventionen kräver att processen är transparent och att domen inte får komma som en överraskning för parterna. Mot bakgrund av detta kan fenomenet om överraskande rättstillämpning anses oacceptabelt.

¹⁷⁵ Westberg (2021) s. 368 f.

¹⁷⁶ Enligt 43 kap. 14 § rättegångsbalken kan domstolen, om den finner det nödvändigt, sätta ut målet till fortsatt eller ny huvudförhandling om utredningen i målet behöver kompletteras. Lindell har anfört att bestämmelsen kan tillämpas för att undvika överraskande rättstillämpning, Lindell (2021) s. 368. Jag har svårt att se att domstolen skulle ta upp målet till ny eller fortsatt huvudförhandling för de fall en annan rättsregel än den som parterna utgått från är tillämplig. Detta av processekonomiska skäl men även med anledning av att domstolen inte har någon skyldighet att informera parterna om tillämplig rätt.

4.6.4 Oklar gränsdragning mellan dispositionsprincipen och jura novit curia

Det faktum att domstolarna inte har en enhetlig praxis rörande förhållandet mellan dispositionsprincipen och jura novit curia är också ett problem. Det främsta problemet med detta är att det är svårt för parterna att förutse hur långt domstolen kommer att dra sitt rättstillämpningsmonopol. Det kan även vara svårt för parterna att utforma sin talan på ett ändamålsenligt sätt.

4.7 Kritik mot jura novit curia

Principen om jura novit curias existens har försvarats, men även ifrågasatts av ett antal författare. Siegfried Matz framhåller i sin avhandling att principens existens tillgodoser att rättstillämpningen blir enhetlig.¹⁷⁷ Lindell menar att principen bidrar till en lämplig arbetsfördelning mellan parterna och domstolen, garanterar stabilitet i rättstillämpningen och fyller en viktig social funktion i samhället.¹⁷⁸ Kleineman anser att principen är grundläggande för att rättsskyddsprincipen ska uppfyllas. Därutöver anser han att principen är en del av domarens processuella handlings- och lojalitetsplikt.¹⁷⁹

Principen har även ifrågasatts. I en artikel i Dagens Juridik kritiserade Christina Ramberg principens tillämplighet i dagens rättssamhälle och anförde att principen borde avskaffas. I artikeln anför Ramberg att principen innebär omfattande utredningsarbete för domstolen. Ramberg menar vidare att hon upplever att advokater ofta ”skjuter från höften och hoppas på att domstolen finner ett svar som gynnar hans klient” vilket resulterar i att onödiga tvister dras till domstol. Detta menar Ramberg drabbar parterna och resulterar i onödiga kostnader. Genom att advokaterna utför rättskälleutredningar och domstolens därmed slipper utföra detta arbete kan fördelar så som en mer rättvis rättegång och effektivt resursutnyttjande uppnås. Ramberg anser även att ett avskaffande av jura novit curia borde

¹⁷⁷ Matz (1919) s. 109 f.

¹⁷⁸ Lindell (1988) s. 33 med hänvisningar; se även Lindell (2021) s. 127.

¹⁷⁹ Kleineman (2009) s. 106 f.

resultera i ett lagstiftande om ombudstvång. Detta menar hon skulle gynna både parter och domstol.¹⁸⁰ Även Anne Ramberg öppnar upp för att det kan vara läge att avskaffa jura novit curia för att effektivisera domstolsprocessen.¹⁸¹ Både Christina och Anne Ramberg förespråkar ett helt avskaffande av jura novit curia.

Croon bemöter Christina Rambergs kritik mot jura novit curia i en rättshistorisk analys. Croon menar att frågan om jura novit curias relevans idag måste bedömas inte endast ur ett processrättsligt perspektiv utan även med hänsyn till rättshistoriska och metodologiska aspekter. Principen om jura novit curia har enligt Croon sin grund i den juridiska metodläran. Enligt den historiska skolan var domarens roll att hitta ett svar på tvisten i rättskällorna som bäst överensstämde med gällande rätt. Croon menar att processen på så sätt blir mer förutsebar eftersom parterna vet vilka källor domaren kommer att använda och att parterna därigenom kan nå lösningen på tvisten genom en egen juridisk analys. Principen om jura novit curia kan på detta sätt garantera rättssäkerhet. Ett avskaffande av jura novit curia skulle enligt Croon innebära att man även anser att den juridiska metodläran har spelat ut sin roll.¹⁸²

Lindell tycks vilja begränsa jura novit curia till förmån för parternas dispositionsrätt. Enligt Lindell finns det skäl mot ett begränsande, däribland att domstolsförfarandet är standardiserat vilket parterna bör vara medvetna om när de väljer allmän domstol samt att det finns bakomliggande funktioner och syften med rättskipningen som domstolarna måste ta hänsyn till. Lindell menar däremot att skälen för ett begränsande väger tyngre än skälen mot. Ett större dispositionsutrymme för parterna skulle enligt Lindell ge upphov till ett påskyndat förfarande och ett mer processekonomiskt resultat. Svårigheterna att urskilja de materiella frågorna från de processuella frågorna används också som ett argument för en mer extensiv syn på möjligheterna för parterna att disponera över rättsanvändningen. Även det faktum att parterna

¹⁸⁰ C Ramberg (2006), <https://www.advokaten.se/Tidningsnummer/2006/Nr-8-2006-Argang-72/Give-me-the-law-Avskaffa-Jura-novit-curia/>, hämtad 2022-03-27.

¹⁸¹ A Ramberg (2004) s. 315 f.

¹⁸² Croon (2010) s. 278 ff.

har tillgång till erfarna ombud i större utsträckning idag utgör skäl för en begränsad princip om *jura novit curia*. Lindell menar vidare att skäl som prejudikatbildning, enhetlig rättstillämpning och statsrättsliga argument inte väger så pass tungt att parterna inte ska få disponera över rättsanvändningen. Prejudikatbildningen skulle inte hämmas eftersom partsdispositionerna framför allt skulle aktualiseras i första instans. Även rättsfriden skulle gagnas av överenskommelser enligt Lindell. Eftersom parterna, i enlighet med dispositionsprincipen, idag har möjlighet att inom ramen för processen medge, erkänna och efterge omständigheter bör parternas dispositionsmöjligheter utökas enligt Lindell.¹⁸³

Westberg anser att det finns befogad kritik mot principens tillämplighet, framför allt vad gäller principens bidragande till överraskande rättstillämpning. Argumentet att parterna bör få mer utrymme att styra processen inom ramen förhandlingsprincipen förtjänas också att tas på allvar enligt Westberg. Däremot menar Westberg att dessa skäl måste vägas mot den rättspolitiska inställningen att domstolarnas roll är att vidmakthålla och utveckla enskildas rättsskydd. Ett avskaffande menar Westberg skulle kunna resultera i att domstolen får svårigheter att se på enskilda som lika inför lagen.¹⁸⁴

Sammanfattningsvis tycks alltså de som är kritiska till principen om *jura novit curia* mena att den helt ska avskaffas. Fördelarna med att avskaffa *jura novit curia* har framför allt ansetts vara att överraskande rättstillämpning förebyggs, att domstolarna får en minskad utredningsbörda, att detta skulle vara förenligt med dispositionsprincipen och att det skulle innebära en minskad skatteutgift. Lindells argumentation tycks emellertid bygga på ett delvis begränsande av *jura novit curia* eftersom hans skäl utgår från när parterna kommer överens om rättsanvändningen snarare än att de ska åberopa rättsregler var för sig.

¹⁸³ Lindell (1988) s. 115 ff.; Lindell (2021) s. 146 ff. och 366.

¹⁸⁴ Westberg (2021) s. 372 f.

Låt oss leka med tanken att principen avskaffas och att det införs en bestämmelse i rättegångsbalken likt den i 17 kap. 3 § rättegångsbalken. Bestämmelsen föreskriver att det åligger parterna att åberopa och bevisa rättsregler och rättstillämpningsfakta.¹⁸⁵ Domstolen skulle därvid vara bunden av åberopandena och därför inte ha möjlighet att tillämpa rättsregler som inte har åberopats. Enligt min uppfattning skulle en sådan regel riskera att resultera i orättvisa och orimliga utfall för parterna. Detta med anledning av följande. Ett avskaffande av *jura novit curia* skulle innebära ett större ansvar för parterna att utföra noggranna rättsutredningar. Parterna skulle även vara tvungna att åberopa den rättsregel de finner relevant. För att upprätthålla likhet inför lagen och rättssäkerhet blir det avgörande att parterna har likartad tillgång till ombud.

Eftersom det idag inte finns något ombudstvång riskerar ett åberopandetvång av rättsregler likt 17 kap. 3 § rättegångsbalken resultera i orättvisa utfall. En mindre förmögen part kan förlora sitt rättsanspråk endast på den grunden att den inte har möjlighet att anlita ombud som vet vilka regler som ska åberopas och hur rättsutredningen ska gå till. Rättsskyddsprincipen skulle med andra ord riskeras åsidosättas.¹⁸⁶ Ett införande av ombudstvång skulle i sin tur leda till ytterligare frågeställningar, till exempel om det ska införas en regel som ger samtliga parter möjlighet att anlita ombud, oberoende av ekonomisk kapacitet.¹⁸⁷

Hela avskaffanden av principen om *jura novit curia* har diskuterats i den juridiska litteraturen och jag kommer därför inte att gå in på effekterna av det ytterligare. Min uppsats går istället ut på att undersöka om principen delvis kan begränsas till förmån för rättstillämpningsavtal.

¹⁸⁵ Jfr A Ramberg (2004) s. 315 f.

¹⁸⁶ En annan intressant fråga som uppstår men som inte kommer behandlas här är hur rättsväsendet ska hantera fall där part haft ombud men ombudet har missat relevanta rättsregler och part därmed förlorar. Ska det föreligga grund för resning eller räcker det med möjlighet att väcka skadeståndstalan?

¹⁸⁷ En nära angränsande frågeställning blir här om staten i och med ett ombudstvång skulle behöva instifta en lag som ger rättshjälp även för dispositiva tvistemål, jfr 11 § rättshjälplagen (1996:1619).

5 Effekter av rättstillämpningsavtal

5.1 Inledning

Enligt gällande rätt äger parterna inte disponera över domstolens rättstillämpningsmonopol genom avtal, varken innan eller efter det att domstolsprocess har inletts. Domstolen är inte heller tvungen att uppmärksamma parterna på tillämplig rätt även om det är rekommenderat när HD ser att en annan rättsregel än den som parterna byggt sin talan på är tillämplig. I detta kapitel kommer jag att utreda vilka effekter det skulle ha för parter och domstol om jura novit curia delvis begränsas till förmån för rättstillämpningsavtal. I de kommande avsnitten kommer jag att utreda tre olika typer av rättstillämpningsavtals potentiella effekter. Effekterna kommer att granskas ur ett parts- och domstolsperspektiv. Den övergripande frågeställningen som ska besvaras är om domstolsprocessen kan effektiviseras genom att ge parterna utrymme att disponera över domstolens rättstillämpningsmonopol.

5.2 Allmänna anmärkningar

Innan jag går in närmare på de olika klausulerna specifikt finns det vissa allmänna anmärkningar som jag vill göra och som gör sig gällande för alla tre klausulerna. Precis som jag nämnt ovan ger gällande rätt inte utrymme för processuella rättstillämpningsavtal. Uppsatsen avser emellertid att utreda vilka effekter ett rättstillämpningsavtal skulle kunna få för domstolen och parterna om de tilläts i större utsträckning.

Ett tillåtande av rättstillämpningsavtal skulle innebära att rätten till domstolsprövning delvis begränsas. Parterna har möjlighet att ta sin sak till domstol men när domstolsprocessen inleds är domstolen inte fri i sin bedömning utan begränsad till parternas eventuella

rättstillämpningsföreskrifter. För att ett begränsande av rätten till domstolsprövning ska vara tillåtet krävs att begränsningen tjänar ett legitimt syfte och står i rimlig proportion till ändamålet med inskränkningen. Det har ovan konstaterats att ett förhindrande av överbelastning i domstolarna har ansetts utgöra ett legitimt syfte och uppfyller kravet på proportionalitet. Enligt Domstolsverkets budgetunderlag går utvecklingen mot att det inte kommer att finnas tillräckliga resurser för att uppfylla kraven på en effektiv och snabb rättegång i framtiden. Detta kan i sin tur leda till rättsosäkerhet eftersom medborgarna inte får sin rättssak prövad i tid.¹⁸⁸ I budgetunderlaget föreslår Domstolsverket att det ska få ökad budget. Jag anser att det är av stor vikt att domstolarna har en budget som ger dem utrymme att kunna utföra sin uppgift på ett rättssäkert sätt. Jag tror även att flera problem skulle kunna lösas på andra sätt, till exempel genom att effektivisera domstolsprocessen i de dispositiva tvistemålen i den mån det går. Om syftet med att tillåta rättstillämpningsavtal är att förhindra överbelastning i domstolarna och att effektivisera processen på ett sätt som gör processen mer rättssäker och som i större utsträckning skulle garantera medborgarna effektiva rättsmedel, skulle det enligt min bedömning vara en tillåten begränsning enligt artikel 6 Europakonventionen. Begränsningen får inte heller vara i strid mot några allmänna intressen. Det allmänna intresset här skulle vara att det enligt rättsskyddsprincipen är domstolens roll att tillämpa lagen. Som konstaterats ovan gör detta allmänna intresse inte sig gällande med samma kraft idag som det tidigare gjort och jag anser därför inte att en frivillig begränsning av *jura novit curia* skulle strida mot några allmänna intressen.

De parter som har ett incitament att använda sig av ett rättstillämpningsavtal bör vara parter som har tillgång till rättslig kompetens. Detta med anledning av att det är sådana parter som i störst utsträckning kan utvärdera fördelarna med rättstillämpningsavtalet. Frågan om rättstillämpningsavtal blir därför nästan bara relevant för en begränsad del av befolkningen men bör inte förringas endast av den anledningen. För de parter som inte ingår

¹⁸⁸ Se Domstolsverkets budgetunderlag, s. 5.

rättstillämpningsavtal skulle principen om *jura novit curia* fortfarande gälla. På så sätt utgör principen ett skyddsnät för rätten till domstolsprövning. Rättsförluster för de oerfarna parterna skulle på så sätt motverkas. Principen om *jura novit curia* skulle därutöver även träda i kraft om rättstillämpningsavtalet skulle anses vara ogiltigt eller oskäligt enligt 3 kap. avtalslagen.¹⁸⁹ Denna reglering utgör alltså en säkerhetsventil för missbruk av rättstillämpningsavtal eller otillbörligt utnyttjande av underlägsna parter.

Det faktum att principen om *jura novit curia* inte avskaffas helt får alltså flera önskvärda följder. Principen om *jura novit curia* gäller för alla de parter som inte vill eller har tillräcklig insikt i rättssystemet för att ingå rättstillämpningsavtal. Om rättstillämpningsavtalet i sig skulle få orimliga följder eller om det ingåtts mellan två parter som inte var jämbördiga, kan avtalet jämkas enligt till exempel 36 § avtalslagen.

Vidare bör det uppmärksammas att uppfattningen om *jura novit curia* och om principen bör begränsas troligtvis hänger samman med bilden man har av civilprocessens funktioner. För en anhängare till den handlingsdirigerande funktionen är domstolens roll att se till att medborgarna följer och tillämpar lagen på ett korrekt sätt. Att begränsa domstolens rättstillämpningsmonopol skulle innebära att domstolen tappar sin grundläggande funktion som ”ordningshållare”. En sådan begränsning skulle en anhängare till den handlingsdirigerande funktionen troligtvis inte acceptera. En anhängare till konfliktlösningsfunktionen förespråkar emellertid att medborgarna får sina tvister lösta och kommer överens. Där blir domstolens roll som vägledare av juridiken vara mindre viktig och *jura novit curia* likaså. Även synen på rättsskyddsfunktionen spelar in i bedömningen. Om man anser att domstolen, för att garantera rättsskydd ska fastställa vem som har rätt enligt den objektiva materiella rätten är det troligt att man inte anser att parterna ska få ingå rättstillämpningsavtal. Om man däremot anser att domstolen ska eftersträva

¹⁸⁹ För att rättstillämpningsavtalet ska kunna ogiltigförklaras eller jämkas hade det krävts att parterna åberopar omständigheter som kan ligga till grund för detta, 17 kap. 3 § rättegångsbalken. Åberopar parterna sådana omständigheter kan domstolen *ex officio* tillämpa 3 kap. avtalslagen.

materiellt riktiga domar på parternas villkor bör synen på rättstillämpningsavtal vara mer generös. Som framgått i avsnitt 2.2.3 anser jag att konfliktlösningsfunktionen är mest framträdande i dispositiva tvistemål. Domstolens rättsskyddsfunktion bör dessutom innebära att domstolen ska eftersträva materiellt riktiga domar på parternas villkor. Om parterna ingått ett rättstillämpningsavtal bör det materiellt riktiga domslutet vara det som överensstämmer med parternas vilja.

Av framställningen framgår att det finns en hel del problem med *jura novit curia*. Ett problem som är tudelat är domstolens materiella processledning avseende rättsfrågor. Om domstolen anser att en annan rättsregel är tillämplig och därför avser att tillämpa denna rättsregel bör domstolen uppmärksamma parterna på detta. En underlåtenhet att uppmärksamma parterna kan resultera i att parterna blir överraskade av rättstillämpningen. Vidare är det även problematiskt att domstolen uppmärksammar parterna på en rättsregel som ingen av dem observerat. Den part för vilken rättsregeln innebär ett ogynnsamt resultat, kan uppfatta domstolens agerande som partiskt. Det blir med andra ord en kollision mellan de två intressena. Genom att tillåta rättstillämpningsavtal kan en sådan kollision motverkas eftersom båda parterna vet vilken rättsregel som ska tillämpas vid en framtida tvist mellan dem med anledning av deras avtal.

Genom att låta parterna reglera vilka rättsregler de anser tillämpliga på deras förhållande blir tvisten dessutom mer förutsebar för parterna. Risker och möjligheter med en eventuell tvist kan vägas mot varandra. Detta gör att onödiga processer motverkas. Rättstillämpningsavtalen kan dessutom undanröja den oförutsebarhet som är ett resultat av svårigheterna att dra gränsen mellan dispositionsprincipen och *jura novit curia*.

En frågeställning som kan uppstå är varför parterna ska utforma ett processuellt rättstillämpningsavtal när de redan har möjlighet att utforma villkoret materiellt på ett sätt som binder domstolen inom ramen för avtalsfriheten. Formuleringen av materiella villkor är ofta ett resultat av

avtalsförhandlingar. Parterna behöver lägga mycket tid på att formulera villkoret på ett sätt som gör att båda parterna är nöjda. Materiella villkor kan dessutom bli föremål för avtalstolkning vilket i sin tur kan dra ut på processen. Vidare kan ett materiellt villkor föranleda osäkerhet hos parterna eftersom det alltid finns en risk att ena parten invänder att villkoret ska tolkas på ett sätt som inte motsvarar den andra partens uppfattning om villkoret. Även domstolens tolkning av villkoret är svår att förutse. Ett materiellt villkor kan på så sätt bidra till rättsosäkerhet. Genom att parterna formulerar ett processuellt rättstillämpningsavtal kan mindre tid läggas på utformningen av villkoret. Formuleringarna blir mer direkta och domstolen kan fokusera på att tillämpa rättsregeln istället för att avtalstolka. Processavtal kan visserligen också bli föremål för avtalstolkning men i mindre utsträckning eftersom de ofta är mer direkta och koncisa. Eventuella tolkningsfrågor blir därvid lättare att lösa.

Parterna äger idag disponera över processen genom sina processhandlingar. Genom att medge eller erkänna vissa omständigheter kan parterna begränsa domstolens prövning. Incitamentet för parter att medge eller erkänna yrkanden och omständigheter bör emellertid inte vara särskilt stort om de redan ligger i tvist. Om parterna däremot på förhand äger ingå bindande rättstillämpningsavtal är de sedan tidigare bundna av åtagandet. Det kan visserligen anföras att ett på förhand ingånget avtal innebär problem eftersom parterna inte kan förutse vilka följder ett sådant åtagande skulle resultera i.¹⁹⁰ Det bör däremot noteras att det kan ligga affärsmässiga överväganden bakom ett beslut att ingå ett rättstillämpningsavtal. Kanske har part fått ett bättre pris på grund av att de ingått ett rättstillämpningsavtal? Risker att hamna i en ogynnsam situation kan för en del kommersiella parter vara värd att ta om det innebär att parten får andra förmåner. Dessutom ingår parter avtal som till viss del är ogynnsamma eftersom det i en avtalsförhandling handlar om att ge och ta. Risker för oförutsebarhet kan enligt parterna vara värd att ta. När

¹⁹⁰ Jfr Westberg (2020) s. 357.

parterna är jämbördiga är det dem som bäst kan tillgodose sina intressen i avtalet.¹⁹¹

Det finns en tydlig ambition hos lagstiftaren att anpassa rättegångsbalken till samhällets behov. Om rättstillämpningsavtalen kan leda till en effektivisering av domstolsförfarandet på ett sätt som innebär att parterna får en rättegång inom skälig tid och därvid kan garanteras rättssäkerhet bör detta vara något som lagstiftaren möjligtvis kan vara öppen för.

5.3 Uteslutningsklausulen

Uteslutningsklausulen har presenterats i avsnitt 3.2. För enkelhetens skull återger jag dess innehåll. En uteslutningsklausul är en typ av rättstillämpningsavtal där parterna utpekat en av flera alternativa rättsregler eller lagkomplex som tillämplig på deras rättsförhållande. Det kan röra sig om att parterna utpekat en rättsprincip som tillämplig framför tillämplig lag eller att parterna valt en *lex generalis* istället för en *lex specialis*.

Vilka incitament kan parterna ha att ingå ett sådant avtal? Ett av de framträdande skälen för att inkorporera uteslutningsklausuler i avtalet är för att göra rättsförhållandet parterna emellan mer förutsebart innan, men även efter det att tvist har uppstått. Genom att parterna redan innan tvisten vet vilka rättsregler som kommer att bli tillämpliga kan parterna värdera risker men även fördelar med att tvista. Vidare kan uteslutningsklausulen vara ett verktyg för att nå ett avtalsslut snabbare. Affärsmässiga skäl som ett billigare pris mot risken att förlora en framtida tvist är sådana överväganden som parterna kan vara villiga att göra. I och med att stora kommersiella parter blir alltmer självgående finns det, enligt min mening, anledning att låta parterna själva bestämma vilka risker och förluster de är villiga att ta.

¹⁹¹ Jfr Lindell (2021) s. 148; jfr Heuman (2006/07) s. 59.

En rent praktisk frågeställning är huruvida parterna är förmögna att förutse vilka rättsregler som kan tillämpas på deras tvist. Svaret på detta beror mycket på vilken typ av avtal det rör sig om och vilken kompetens och erfarenhet parternas ombud har. Det kan även vara avhängigt om parterna avtalat om att ett visst villkor i avtalet ska bedömas utifrån en utsedd rättsregel eller om parterna menar att hela avtalet ska avgöras med stöd av en alternativ rättsregel eller ett alternativt lagkomplex. I det senare fallet kan det vara svårare för parterna att förutse vilka rättsregler eller lagkomplex som kan komma att aktualiseras.

Genom att parterna tillåts att avtala om uteslutningsklausuler kan onödiga processer förebyggas. Parterna har i avtalet kommit överens om tillämplig rätt och kan därigenom, innan tvisten dras till domstol, få ledning i tvistefrågan med hjälp av en tredje part. På så sätt kan uteslutningsklausulen få effekten att tvisten aldrig dras till domstol vilket sannolikt hade minskat tillströmningen av mål. Detta skulle i sin tur resultera i förkortade handläggningstider hos domstolarna. Den tredje parten kan utses med stöd av ett villkor i avtalet eller genom en överenskommelse parterna emellan. Denna person, som kanske lämpligast är en person med gedigen domarbakgrund, kan i sin tur göra en förhandsbedömning av stridigheterna och parterna kan lättare nå en överenskommelse.¹⁹² Den tredje parten vet med stöd av uteslutningsklausulen vilken rättsregel domstolen skulle komma att tillämpa och kan genom sin erfarenhet göra en bedömning av det potentiella utfallet vid en tvist. Om tredje parten gör en förhandsbedömning av tvisten har den part som enligt tredje part skulle tappa målet, möjlighet att överväga om tvist ska tas till domstol över huvud taget. En sådan lösning liknar de möjligheter parterna har idag genom medling och förlikning. Skillnaden i detta förslag är emellertid att parterna och den tredje parten kan förutse ett eventuellt utfall i den framtida processen och därigenom vidta mer genomtänkta åtgärder. Tanken vid medling eller förlikning är inte att medlaren eller förlikningspersonen ska förutse ett eventuellt utfall i domstol även om de kan

¹⁹² Ett liknande förslag om så kallade förhandsbeslut har lagts fram i SOU 2007:26, se specifikt s. 19 ff.

inta den rollen om parterna önskar. Genom uteslutningsklausulen och med hjälp av en eventuell tredje part kan alltså onödiga processer förebyggas. Detta kan i sin tur resultera i minskade kostnader för parterna men även för domstolarna. Givetvis under förutsättning att parterna använder sig av klausulen.

Om parterna, trots medlingsförsök, inte lyckas komma överens kan uteslutningsklausulen bidra till ett mer noggrant och ordentligt förarbete från ombuden. På så sätt får domstolarna ett konkret underlag att grunda sin dom på och dess utredningsarbete avgränsas. Detta skulle i sin tur leda till minskad arbetsbelastning och kostnad för domstolarna.¹⁹³ Därutöver skulle tvisten antagligen lösas snabbare och mer effektivt eftersom domstolens utredning endast rör de rättsregler som parterna avtalat om ska tillämpas. Processen skulle även effektiviseras genom att domstolen inte behöver processleda parterna rörande rättsfrågor. Parterna, eller i vart fall deras ombud, vet ju redan vilka rättsregler som ska tillämpas. Skattemedlen skulle med en sådan lösning inte användas i onödan.

De mindre önskvärda effekter som ett tillåtande av uteslutningsklausuler skulle kunna leda till är att processen blir ineffektiv och komplicerad (komplikationsargumentet). Detta kan till exempel bli fallet om den alternativa regel som parterna avtalat bort är lättare att tillämpa än den valda rättsregeln.¹⁹⁴ I det aktuella hänseendet anser jag emellertid inte att argumentet gör sig gällande. Uteslutningsklausulen avgränsar domarens arbete. Det rör sig inte om rättsregler som är illa lämpade för tvisten eftersom parterna valt en av flera alternativt tillämpliga regler och processen kompliceras därmed inte. Att den ena rättsregeln är lättare att tillämpa än den andra bör inte vara något hinder mot uteslutningsklausulen. Att lösa komplicerade rättstillämpningsfrågor ligger inom ramen för domstolens uppgift. Ett annat problem som kan anföras mot tillåtande av uteslutningsklausuler är att prejudikatbildningen riskerar att bromsas in. Min

¹⁹³ Se även Heuman (2011/12) s. 343.

¹⁹⁴ Heuman (2011/12) s. 343.

uppfattning är emellertid att de rättsfrågor som faller inom ramen för uteslutningsklausulen kan bli föremål för HD:s prövning eftersom de håller sig inom ramen för gällande rätt. Prejudikatet skulle därför få relevans även för andra parter och prejudikatbildningen bör rimligen inte heller bromsa in.

Som anförts tidigare i uppsatsen tycks det finnas en ambition hos domstolarna att få till stånd materiellt riktiga domar. Materiellt riktiga domar faller även, enligt vissa, inom ramen för rättsskyddsprincipen. Enligt min bedömning skulle uteslutningsklausuler inte bidra till materiellt oriktiga domar. Parterna utgår från en reglering som *de facto* kan tillämpas parterna emellan men begränsar domstolens prövning till att endast utgå från den utpekade alternativa rättsregeln. Vidare kan det anföras att det är parterna som avgör vad som är materiellt riktigt dem emellan, och inte domstolen.

Sammantaget är min bedömning av effekterna av uteslutningsklausuler för parterna och domstolarna följande. Uteslutningsklausulen skulle kunna resultera i en effektiviserad rättsprocess. Processen skulle bli mer förutsebar för parterna och domstolens utredningsarbete skulle begränsas. Detta skulle i sin tur spara tid för domstolarna. Uteslutningsklausuler riskerar inte heller komplicera till arbetet för domstolarna eftersom parterna väljer en redan tillämplig rättsregel. Domstolens rättsskyddande funktion skulle inte heller eftersättas eftersom domstolen tillämpar tillämpliga rättsregler.

5.4 Regelbytesklausulen

Regelbytesklausulen innebär att parterna väljer en regel som egentligen inte kan tillämpas på rättsförhållandet. Det kan till exempel vara så att parterna utpekar handelsagenturslagen som tillämplig trots att det är kommissionslagen som ska tillämpas eller att parterna utser en obsolet rättsregel som tillämplig. Genom klausulen avser parterna se till att domstolen inte tillämpar någon annan rätt än den som uttryckligen utpekats som tillämplig. Ett förfogande över indispositiv rätt faller inte inom ramen för

parternas dispositionsmöjligheter.¹⁹⁵ Detta följer av den natur som indispositiva rättsregler har, det vill säga att de är tvingande för att tillgodose något särskilt beaktansvärt intresse. Sådana fall där parterna utser en dispositiv rättsregel istället för en indispositiv rättsregel kan därför inte få verkan och kommer att lämnas utanför den fortsatta framställningen.

Vilka incitament finns det för parterna att ingå en regelbytesklausul? Utöver de affärsmässiga skälen och förutsebarheten som presenterats i avsnitt 5.2 och 5.3 kan följande skäl ligga till grund för ett val av sådan klausul. Det kan vara så att parterna anser att rättsregeln eller rättsreglerna passar bättre på deras avtalsförhållande än vad tillämplig lag gör. Genom att använda sig av ett processavtal istället för att materiellt reglera avtalet utifrån en önskvärd lag, kan parterna undvika att domstolen kommer in på avtalstolkning. Ett processavtal är som sagt mer direkt än ett materiellt villkor.

En effekt av regelbytesklausuler är att det skulle göra processen mer förutsebar för parterna eftersom de vet vilken rättsregel eller lagstiftning som domstolen kommer att utgå från i sin tillämpning. Detta skulle motverka överraskande rättstillämpning och den oförutsebarhet som följer av den oklara gränsdragningen mellan dispositionsprincipen och *jura novit curia*.

Det finns en del problematiska effekter av en sådan klausul. Även om parterna anser att rättsregeln passar bättre på deras avtalsförhållande kan det vara svårt för dem att förutse hur en faktisk tillämpning av rättsregeln skulle se ut. Syftet att göra processen mer förutsebar kan därmed få motsatt effekt även om parterna tror att processen blir mer förutsebar. Vidare kan en regelbytesklausul försvåra domstolens utredningsarbete. Om parterna pekar ut en rättsregel som egentligen inte är konstruerad för den typ av partsförhållande som parterna har kan tillämpningen av regeln bli komplicerad.¹⁹⁶ Rättstillämpningsfakta kan vara illa lämpad för partsförhållandet och utredningsarbetet kan bli komplicerat och utdraget. Om

¹⁹⁵ Heuman (2011/12) s. 346.

¹⁹⁶ Jfr Heuman (2011/12) s. 343.

domstolen dessutom endast får tillämpa den utpekade rättsregeln kan det resultera i att domstolen hamnar i ett låst läge. Ett tillåtande av regelbytesklausuler skulle med andra ord i detta avseende komplicera förfarandet istället för att effektivisera.

Ur en praktisk synvinkel upplevs det rätt främmande att parterna skulle vilja ingå en regelbytesklausul som gör rättstillämpningen komplicerad. De kommersiella parter som har ombud har möjlighet att utvärdera och utreda vilka följder en viss rättsregel skulle få för partsförhållandet. Med stöd av detta anser jag det vara osannolikt att en part med tillgång till ombud aktivt skulle välja en rättsregel som gör rättstillämpningen komplicerad för domstolen.

En regelbytesklausul kan även resultera i att domstolen inte kan lösa tvistefrågan. Den utvalda rättsregeln kan vara så olämplig att den inte löser frågan över huvud taget. Som jag nämnt ovan är det osannolikt att parterna väljer att ingå avtal där regeln är så pass illa lämpad för deras avtalsförhållande att tvisten inte går att lösa. Om parterna, mot förmodan, ingår ett sådant avtal blir följdfrågan hur domstolen ska hantera detta. Ett ogillande av talan skulle kunna resultera i att parterna förlorade sin rätt till domstolsprövning. En sådan situation skulle snarare behöva lösas genom att domstolen bortser från klausulen och istället löser tvisten med stöd av *jura novit curia*.¹⁹⁷

Avslutningsvis kan det anföras att en regelbytesklausul skulle bidra till en hämmad prejudikatbildning. Eftersom den utpekade rättsregeln egentligen inte är tillämplig, finns det ingen anledning för HD att pröva saken för att skapa prejudikat. Jag tror även att prejudikatbildningen skulle fortgå med stöd av att det fortfarande kommer att förekomma mål där parterna valt att inte ingå rättstillämpningsavtal. Dessa mål skulle fortsättningsvis kunna bli föremål för prejudikatbildning.

¹⁹⁷ Jfr lösningen för när parterna inte har bevisat utländsk rätt, Kleineman (2009) s. 96; jfr även HD:s resonemang i NJA 2016 s. 288 p. 19.

Sammantaget gör jag följande bedömning av regelbytesklausuler. Avsikten med en sådan klausul kan vara att effektivisera processen och även att göra den mer förutsebar. Riskerna med klausulen är emellertid påtagliga. Genom att domstolens utredningsarbete kompliceras och i värsta fall förhindras, riskeras parterna förlora sitt rättsskydd och rätten till effektivt rättsmedel. Domen blir över huvud taget inte materiellt riktig. Därutöver bör den praktiska användbarheten av regelbytesklausulen vara begränsad. Domstolens roll som rättstillämpare skulle riskeras försvinna helt vilket inte bör vara godtagbart i ett rättssäkert samhälle.

5.5 Tolkningsklausulen

Tolkningsklausulen är en klausul där parterna utpekar vilka rättstillämpningsfakta som domstolen ska ta hänsyn till vid sin rättstillämpning. Det kan till exempel röra sig om att parterna utpekar ett visst prejudikat som bindande för partsförhållandet eller att domstolen endast får ta hänsyn till vissa doktrinella utlåtanden.¹⁹⁸

Incitamentet att ingå tolkningsklausuler kan vara att få en mer förutsebar process. Parterna kan förbereda sin talan utefter de ställningstaganden som finns i den utvalda rättstillämpningsfaktan. Även de affärsmässiga incitamenten som framgår av avsnitt 5.3 kan förekomma här.

En effekt av tolkningsklausuler är att domstolens utredningsarbete avgränsas till den utpekade rättstillämpningsfaktan. På så sätt kan handläggningstiden för processerna minska. En mindre önskvärd effekt av tolkningsklausulen är att parterna genom klausulen ändrar gällande rätt. När domstolen ska ta ställning till tvistefrågorna utifrån gällande rätt ska de ta hänsyn till all lagtolkningsdata som finns, inbegripet förarbeten, praxis och juridisk litteratur. Om domstolen därvid är begränsad till att endast ta hänsyn till en

¹⁹⁸ Notera att prejudikat inte är bindande för domstolarna utan ska endast utgöra vägledning, se avsnitt 2.2.2.

del av tolkningsdatan utreds inte gällande rätt till sin helhet. Det finns därmed en risk för att domen inte blir materiellt riktig och rättsskyddsfunktionen riskerar att åsidosättas. Den utpekade tolkningsdatan skulle dessutom kunna vara svår att använda sig av för att utreda rättsläget. Processen skulle därmed inte effektiviseras utan snarare kompliceras.

Tolkningsklausulerna skulle inte heller motverka problemet med överraskande rättstillämpning eftersom klausulen endast utpekar rättstillämpningsfakta. Domstolen bör därför ha möjlighet att tillämpa en annan rättsregel, om inte avtalet stadgar annat. Tolkningsklausulen skulle på detta sätt tappa sitt syfte eftersom klausulen med största sannolikhet är utformad efter en specifik rättsregel. Tolkningsklausuler skulle dessutom med enkelhet skulle kunna formuleras till ett materiellt villkor. Detta kan ske genom att man uttryckligen skriver in vad den juridiska litteraturen eller rättsfallet stadgar. På detta sätt kan parterna lättare få igenom sin önskan.

Sammantaget gör jag följande bedömning av tolkningsklausuler. Det finns goda incitament för parterna att ingå tolkningsklausuler. Främst är det strävan efter förutsebarhet och förkortandet av handläggningstiderna som gör sig gällande. Klausulen skulle däremot även kunna ha motsatt effekt om rättstillämpningsfaktan är svårtillämpad. Dessa klausuler riskerar även att eftersätta domstolens rättsskyddsfunktion eftersom de innebär att domstolen inte tillämpar gällande rätt i sin helhet. Domen skulle därmed inte vara materiellt riktig.

6 Sammanfattande reflektion

Enligt gällande rätt har parterna inga möjligheter att processuellt binda domstolen till att tillämpa rättsregler på det sätt parterna finner lämpligt. Det är dels det faktum att rättstillämpningsavtal är av processuell karaktär, dels det faktum att de inkräftar på domstolens rättstillämpningsmonopol som sätter stopp för ett ökat partsinflytande genom rättstillämpningsavtal.

Som har belysts i uppsatsen kan principen om *jura novit curia* föranleda en del problem. Förutom att principens tillämplighet kan leda till överraskande eller i värsta fall felaktig rättstillämpning innebär principen även ett omfattande arbete för domstolen. Detta arbete kan inte heller begränsas trots att parterna är eniga om tillämplig lag. Domstolen är alltid skyldig att utreda gällande rätt och tillämpa den på ett korrekt sätt.

Men finns det inte skäl att begränsa principen om *jura novit curia* till förmån för ett större partsinflytande rörande rättstillämpningen? Det finns en kontinuerlig strävan hos rättsväsendet att processen ska vara flexibel och anpassas efter parternas behov.

Som har framgått av framställningen finns det en rad för- och nackdelar med ett tillåtande av rättstillämpningsavtal. Medan några av effekterna av rättstillämpningsavtalen skulle kunna leda till att domstolsförfarandet effektiviseras, kan några effekter få motsatt resultat. Regelbytesklausulen och tolkningsklausulen riskerar att få sådana negativa effekter att de troligtvis inte skulle effektivisera domstolsförfarandet. Uteslutningsklausulen har däremot övervägande positiva effekter.

Men vad kan egentligen uteslutningsklausuler bidra med? De kan framför allt bidra till att undanröja de problem som principen om *jura novit curia* kan ge upphov till. Uteslutningsklausulen kan bidra med att undanröja överraskande rättstillämpning eftersom avtalen utpekar den relevanta rättsregeln och binder

domstolen till denna. Någon överraskande rättstillämpning kan i detta skede inte förekomma. Dagens praxis indikerar att HD har svårigheter att dra gränssnittet mellan dispositionsprincipen och jura novit curia. Detta föranleder att processen blir oförutsebar. Genom att tillåta uteslutningsklausuler kan denna oförutsebarhet undvikas eftersom parterna med sitt avtal styr hur långt domstolen får gå i sin rättstillämpning. Uteslutningsklausulen kan även bidra till att effektivisera domstolsförfarandet eftersom den begränsar domstolens utredningsarbete och därmed minskar de utgifter som staten har. Parterna undgår även på så sätt onödiga utgifter som kan föranledas av en utdragen process. Uteslutningsklausulen utgör inga risker för ett åsidosättande av rättsskyddet eftersom parterna utser en av de rättsregler som redan hade tillämpats av domstolen inom ramen för jura novit curia. Domstolens avgörande blir därför materiellt riktigt.

Ett tillåtande av uteslutningsklausuler skulle alltså kunna bidra till att domstolsprocessen effektiviseras vilket kan gynna rättssamhället i en positiv bemärkelse. Ett sådant tillåtande bör även ligga inom ramen för lagstiftarens ambition att vara flexibel efter samhällets förändrade behov. Samhällets behov är i dagsläget att tillgodose att medborgarna får en rättegång inom skälig tid så att rättssäkerheten kan säkerställas.

Det faktum att principen om jura novit curia begränsas till förmån för uteslutningsklausulen kan mot bakgrund av vad som redovisats i uppsatsen inte föranleda några större problem. Principens rättsliga stöd är i huvudsak förankrat i föråldrade samhällsstrukturer och dess relevans, framför allt i förhållande till kommersiella parter, har minskat i takt med att parterna bland annat ofta har tillgång till ombud. Domstolens roll som rättstillämpare eftersätts inte genom ett tillåtande av uteslutningsklausuler eftersom domstolen fortfarande tillämpar och tolkar den rättsregel som parterna utsett. På så sätt tillgodoses även domstolens uppgift som prejudikatbildare.

Parterna har visserligen möjlighet att genom dispositionsprincipen disponera över tvisten i viss utsträckning redan idag. Skillnaden skulle med tillståndet vara att parterna binder upp sig i förväg och därmed kan vidta åtgärder utifrån detta innan processen inleds. Stödet för dessa åtgärder återfinnes då i avtalet.

På grundval av framställningen drar jag följande slutsats. Effekterna av en uteslutningsklausul är i huvudsak positiva och önskvärda. Genom denna typ av partsinflytande kan processen bli effektivare och mer processekonomisk. Ett sådant resultat skulle främja rättssäkerheten. Regelbytesklausulen och tolkningsklausulen bör emellertid inte få verkan eftersom de i huvudsak motverkar civilprocessens grundvärden.

Käll- och litteraturförteckning

TRYCKTA KÄLLOR

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1931:80 angående huvudgrunderna för en
rättegångsreform
- Prop. 1942:5 med förslag till rättegångsbalk
- Prop. 1982/83:41 om ändringar i rättegångsbalken m.m.
- Prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande
- Prop. 1999/00:26 Effektivisering av förfarandet i allmän domstol
- Prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av
processen i allmän domstol
- Prop. 2009/10:80 En reformerad grundlag
- Prop. 2010/11:128 Medling och förlikning
- Prop. 2014/15:128 Alternativ tvistlösning i konsumentförhållanden
- Prop. 2015/16:39 En modernare rättegång II
- Prop. 2020/21:214 Utökade möjligheter att avgöra mål på
handlingarna i allmän domstol

Utredningsbetänkanden

SOU 1938:44	Processlagsberedningens förslag till rättegångsbalk
SOU 1982:26	Översyn av rättegångsbalken 1
SOU 1994:99	Domaren i Sverige inför framtiden Del A
SOU 2007:26	Alternativ tvistlösning
SOU 2008:125	En reformerad grundlag

Myndighetstryck

Domstolsverket, *Budgetunderlag 2022–2024*. Diarienummer 1513-2020.
[cit. Domstolsverkets budgetunderlag]

Litteratur

Adlercreutz, Axel & Gorton, Lars & Lindell–Frantz, Eva: *Avtalsrätt I*. 14 uppl., Lund: Juristförlaget i Lund 2016. [cit. Adlercreutz m.fl. (2016)]

Andersson, Torbjörn: *Rättsskyddsprincipen: EG-rätt och nationell sanktions- och processrätt ur ett svenskt civilprocessuellt perspektiv = [The protection of individual community rights]: [EC law and national law on substantive remedies and procedural law from a Swedish civil procedural perspective]*, Uppsala: Iustus förlag AB 1997 [cit. Andersson (1997)]

Bernitz, Ulf: *Finna rätt: juristens källmaterial och arbetsmetoder*, 15 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik 2020 [cit. Bernitz (2020)]

Bolding, Per-Olof: *Skiljeförfarande och rättegång*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag 1956. [cit. Bolding (1956)]

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 5 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik 2015 [cit. Danelius (2015)]

Ekelöf, Per Olof: *Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper: några problem inom den allmänna processrättsläran*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag 1956 [cit. Ekelöf (1956)]

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik & Heuman, Lars: *Rättegång – fjärde häftet*, 7 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik AB 2009 [cit. Ekelöf m.fl. (2009)]

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael: *Rättegång – femte häftet*, 8 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik AB 2011 [cit. Ekelöf m.fl. (2011)]

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael: *Rättegång – andra häftet*, 9 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik AB 2015 [cit. Ekelöf m.fl. (2015)]

Ekelöf, Per Olof & Edelstam, Henrik & Heuman, Lars & Pauli, Mikael: *Rättegång – första häftet*, 9 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik AB 2016 [cit. Ekelöf m.fl. (2016)]

Gemmel, Hugo: *Om återkallande af instämd talan i civila mål*, Norrköping: Johan Jönsons Boktryckeriaktiebolag 1908 [cit. Gemmel (1908)]

Granfelt, O. HJ.: *Jura novit curia – grundsatsens tillämpning enligt gällande finländsk rätt* i Nordiska jurister (red.): *Festskrift tillägnad presidenten juris doktor herr friherre Erik Marks von Würtemberg den 11 maj 1931 av nordiska jurister*, Stockholm 1931 [cit. Granfelt (1931)]

Gärde, Natanael & Engströmer, Thore & Strandberg, Tore & Söderlund, Erik: *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande: med kommentar*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag 1949 [cit. Gärde m.fl. (1949)]

Inger, Göran: *Svensk rättshistoria*, 5 uppl., Malmö: Liber 2011 [cit. Inger (2011)]

Ingvarsson, Torbjörn: *Tillägg för egen del – Doktrin i ”fel” publiceringsforum* i Bylander, Eric (red.): *Doktrin i praxis*, Uppsala: Iustus förlag AB 2013 [cit. Ingvarsson (2013)]

Kallenberg, Ernst: *Svensk civilprocessrätt, band 1 föreläsningar 2*, Lund: 1918 [cit. Kallenberg (1918)]

Kallenberg, Ernst: *De ordinära devolutiva rättsmedlen i den svenska civilprocessen*, 2 uppl., Lund: Gleerupska universitetsbokhandeln 1922 [cit. Kallenberg (1922)]

Kallenberg, Ernst: *Svensk civilprocessrätt, band 1:1*, 2 uppl., Lund: Gleerupska universitetsbokhandeln 1923 [cit. Kallenberg (1923)]

Kallenberg, Ernst: *Svensk civilprocessrätt, band 2:1 (omfattar läran om de ledande grundsatserna för förfarandet)*, Lund: Gleerupska universitetsbokhandeln 1927 [cit. Kallenberg (1927)]

Kleineman, Jan: *Principen om jura novit curia – särskilt i skiljeförfaranden* i Göthlin, Lars & Heuman, Lars & Westberg, Peter & Wetterberg, Torgny (red.): *Vänbok till Bertil Södermark*, Stockholm: Norstedts Juridik AB 2009 [cit. Kleineman (2009)]

Kleineman, Jan: *Rättsdogmatisk metod* i Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.): *Juridisk metodlära*, 2 uppl., Lund: Studentlitteratur 2018 [cit. Kleineman (2018)]

Lehrberg, Bert: *Praktisk juridisk metod*, 13 uppl., Uppsala: Iusté AB 2021 [cit. Lehrberg (2021)]

Lindblom, Per Henrik: *Progressiv process: spridda uppsatser om domstolsprocessen och samhällsutvecklingen*, Uppsala: Iustus förlag AB 2000 [cit. Lindblom (2000)]

Lindell, Bengt: *Sakfrågor och rättsfrågor – en studie av gränser, skillnader och förhållanden mellan faktum och rätt*, Uppsala: Iustus förlag AB 1987 [cit. Lindell (1987)]

Lindell, Bengt: *Partsautonomins gränser: i dispositiva tvistemål och med särskild inriktning på rättsanvändningen = [Acceptable dispositions by the parties in civil cases]*, Uppsala: Iustus förlag AB 1988 [cit. Lindell (1988)]

Lindell, Bengt: *Civilprocessen: rättegång samt skiljeförfarande och medling*, 5 uppl., Uppsala: Iustus förlag AB 2021 [cit. Lindell (2021)]

Lindskog, Stefan: *Skiljeförfarande: en kommentar*, 3 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik AB 2020 [cit. Lindskog (2020)]

Matz, Siegfried: *Om underdomarens materiella processledning i svensk ordinär civilprocess*, Uppsala: Isaac Marcus Boktryckeri-aktiebolag 1919 [cit. Matz (1919)]

Maunsbach, Lotta: *Avtal om rätten till domstolsprövning: processuella överenskommelsers giltighet i svensk rätt = Contract regarding access to court: the validity of contractual litigation agreements in Swedish law*, Stockholm: Norstedts Juridik AB 2015 [cit. Maunsbach (2015)]

Maunsbach, Ulf & Bramstång, Gunnar & Lindskoug, Patrik: *Grundläggande svensk internationell privat- och processrätt*, Stockholm: Norstedts Juridik AB 2021 [cit. U Maunsbach m.fl. (2021)]

Munck, Johan (red.): *Sveriges rikets lag 2022: gillad och antagen på riksdagen år 1734, stadfäst av Konungen den 23 januari 1736. Med tillägg innehållande författningar som utkommit från trycket fram till början av januari 2022*, 143 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik AB 2022 [cit. Munck (2022)]

Nordh, Roberth: *Praktisk process 1: Processens ram i tvistemål – om yrkande och grunder, ändring av talan m.m.*, 4 uppl., Uppsala: Iustus förlag AB 2019. [cit. Nordh (2019)]

Olivecrona, Karl: *Rätt och dom*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag 1960 [cit. Olivecrona (1960)]

Olivecrona, Karl, *Rätt och dom*, 2. uppl., Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag 1966 [cit. Olivecrona (1966)]

Rodhe, Knut: *Obligationsrätt*, Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag 1984 [cit. Rodhe (1984)]

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – ämne, material, metod och argumentation och språk*, 5 uppl., Norstedts Juridik AB 2021. [cit. Sandgren (2021)]

Taxell, Lars Erik: *Rätt och demokrati*, Åbo: Åbo Akademi 1976 [cit. Taxell (1976)]

van Dijk, Peter & van Hoof, Fried & van Rijn, Arjen & Zwaak, Leo (red.): *Theory and practice of the European Convention on Human Rights*. Cambridge: Intersentia 2018. [cit. van Dijk m.fl. (2018)]

Westberg, Peter: *Domstols officialprövning: en civilprocessuell studie i anslutning till RB 17:3 p 1*, Lund: Juristförlaget i Lund 1988 [cit. Westberg (1988)]

Westberg, Peter: *Från statlig till privat rättskipning – reflexioner över frågan om avsägelse av rätten till domstolsprövning* i Regner, Göran & Eliason, Marianne & Vogel, Hans-Heinrich (red.): *Festskrift till Hans Ragnemalm*, Lund: Juristförlaget i Lund 2005 [cit. Westberg (2005)]

Westberg, Peter: *Civilrättskipning I*, 3 uppl., Stockholm: Norstedts Juridik AB 2021 [cit. Westberg (2021)]

Westberg, Peter: *Konflikt och kontrakt*, Stockholm: Jure förlag AB 2020 [cit. Westberg (2020)]

Tidskrifter

Croon, Adam: *Jura novit curia-principen och sökandet efter en rättssäker rättstillämpning – ett rättshistoriskt perspektiv*, Juridisk publikation nr. 02/2010 [cit. Croon (2010)]

Ekelöf, Per Olof: *Uppdelningen av civilprocessen i förberedelse och huvudförhandling*, SvJT 1977 s. 383–398 [cit. Ekelöf (1977)]

Ekelöf, Per Olof: *Access to Justice*, SvJT 1981 s. 109–120 [cit. Ekelöf (1981)]

Hellner, Jan: *Argumentation de lege ferenda*, SvJT 1975 s. 401–420 [cit. Hellner (1975)]

Heuman, Lars: *Bör rätten bedriva processledning innan den tillämpar en icke åberopad rättsregel?*, JT 1992/93 nr. 5 s. 919–924 [cit. Heuman (1992/93)]

Heuman, Lars: *Officialprövning eller åberopsskyldighet vid tillämpningen av preklusionsregler*, JT 2006/07 nr. 1 s. 57–70 [cit. Heuman (2006/07)]

Heuman, Lars: *Kan parter träffa avtal om hur civilrättslig och processrättsliga regler ska tillämpas?*, JT 2011/12 nr. 2 s. 336–354 [cit. Heuman (2011/12)]

Håstad, Torgny: *Emissionsgarantimålet NJA 2016 s. 107; nu fråga om domvilla och resning samt lämplig domstol för vissa extraordinära ärenden*, JT 2016/17 nr. 3 s. 605–624 [cit. Håstad (2016/17)]

Jareborg, Nils: *Rättsdogmatik som vetenskap*, SvJT 2004 s. 1–10 [cit. Jareborg (2004)]

Larsson, Sven: *Dispositionprinciper och dispositiva regler*, SvJT 1980 s. 577–605 [cit. Larsson (1980)]

Lindblom, Per Henrik: *ADR – opium för rättsväsendet?* SvJT 2006 s. 101–130 [cit. Lindblom (2006)]

Nordh, Robert: *35:5 rättegångsbalken. En rättsfråga om vad?*, SvJT 1994 s. 81–93 [cit. Nordh (1994)]

Ramberg, Christina: *Prejudikat som rättskälla*, SvJT 2017 s. 773–782 [cit. Ramberg (2017)]

Ramberg, Anne: *Förändringar i omvärlden och deras betydelse för domarrollen*, SvJT 2004 s. 315–319 [cit. A Ramberg (2004)]

Samuelsson, Joel: *Avtal om rätten att föra talan mot en skiljedom varigenom skiljeförfarandet avslutats utan prövning i sak*, JT 2016/17 nr. 2 s. 470–493 [cit. Samuelsson (2016/17)]

Schöldström, Patrik: *Helgar ändamålet medlen?*, SvJT 2017 s. 142–151 [cit. Schöldström (2017)]

Westberg, Peter: *Överraskande rättsbildning på grundval av handelsbruk eller allmänt tillämpade standardvillkor*, JT 2000/01 nr. 2 s. 348–379 [cit. Westberg (2000/01)]

Westberg, Peter: *Parts förfoganderätt och domarens rättsanvändning*, JT 2011/12 nr. 1 s. 168–183 [cit. Westberg (2011/12)]

ELEKTRONISKA KÄLLOR

Borgström, Peter: *Rättegångsbalken (1942:740)*, kommentaren till 35 kap. 3 §, Karnov lagkommentar, JUNO

Fitger, Peter & Sörbom, Monika & Eriksson, Tobias & Hall, Per & Palmkvist, Ragnar & Renfors, Cecilia: *Rättegångsbalken (1942:740)*, kommentaren till 35 kap. 2 §, 42 kap. 8 § och 49 kap. 2 §, Norstedts Juridiks lagkommentar, JUNO

Madsen, Finn, Dagens juridik, *HD vidgar tillämpningen av jura novit curia – detta påverkar i grunden hur talan ska föras i domstol*, 2016-06-02, <https://www.dagensjuridik.se/nyheter/analys-debatt-finn-madsen-i/>, besökt 2022-04-28 [cit. Madsen (2016)]

Ramberg, Christina, Advokaten, *"Give me the law" Avskaffa Jura novit curia!*, 2008, <https://www.advokaten.se/Tidningsnummer/2006/Nr-8-2006-Argang-72/Give-me-the-law-Avskaffa-Jura-novit-curia/>, besökt 2022-03-17 [cit. C Ramberg (2006)]

ÖVRIGT

Yttrande den 9 juni 2016 i mål Ö 1810-16, HD (aktbilaga 12)

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen

Artico mot Italien, nr. 6694/74, dom den 13 maj 1980

Ashingdane mot Förenade konungariket, nr. 8225/78, dom den 28 maj 1985

Brualla Gómes de la Torre mot Spanien, nr. 26737/95, dom den 19 december 1997

Deweer mot Belgien, nr. 6903/75, dom den 27 februari 1980

Dikme mot Turkiet, nr. 20869/92, dom den 11 juli 2000

Golder mot Förenade konungariket, nr. 4451/70, dom den 21 februari 1975

Guðmundur Andri Ástráðsson mot Island, nr. 26374/18, dom den 1 december 2020

Håkansson och Sturesson mot Sverige, nr. 11855/85, dom den 21 februari 1990

Kraska mot Schweiz, nr. 13942/88, dom den 19 april 1993

Neumeister mot Österrike, nr. 1936/63, dom den 7 maj 1974

Scopelliti mot Italien, nr. 15511/89, dom den 23 november 1993

Suovaniemi mot Finland, nr. 31737/96, beslut den 23 februari 1999

Tolstoy Miloslavsky mot Förenade konungariket, nr. 18139/91, dom den 13 juli 1995

Transado-Transportes Fluviais do Sado mot Portugal, nr. 3543/02, beslut
den 16 december 2003

Högsta domstolen

NJA 1949 s. 724

NJA 1958 s. 654

NJA 1971 s. 453

NJA 1978 s. 334

NJA 1981 s. 1205

NJA 1983 s. 3

NJA 1989 s. 614

NJA 1993 s. 13

NJA 1994 s. 256

NJA 1994 s. 712 (I–III)

NJA 1996 s. 52

NJA 1999 s. 629

NJA 2010 s. 643

NJA 2011 s. 576

NJA 2012 s. 1038

NJA 2014 s. 760

NJA 2016 s. 107

NJA 2016 N 11

NJA 2016 s. 288

NJA 2017 s. 168